

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SPECIALIOSIOS PEDAGOGIKOS KATEDRA

Specialiosios pedagogikos (specializacija – logopedija) neakivaizdinių studijų
programa, V kursas

JŪRATĖ BLAŽIENĖ

**ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ/ SUNKUMŲ TURINČIŲ PAAUGLIŲ
UGDYMO(SI) PATIRTYS**

Bakalauro darbas

*Bakalauro darbo vadovė -
doc. dr. R. Geležinienė*

2013

Bakalauro darbo santrauka

Mokyklose ypač aktuali ir problemiška tema yra mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimus/ sunkumus, ugdymas. Mokytojai ir tėvai susidūrę su vaikų neadekvačiu elgesiu, labiliomis emocijomis, nedėmesingumu, padidintu aktyvumu, impulsyvumu dažnai neranda tinkamų pagalbos būdų, nežino kaip elgtis tam tikrose situacijose, nes tokie mokiniai trikdo mokymo procesą ir aplinkiniams pridaro daug rūpesčių.

Tyrimo objektas: elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčių paauglių ugdymosi patirtys.

Tyrimo tikslas: išnagrinėti elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčių paauglių ugdymosi ypatumus.

Remiantis teorine mokslinės literatūros analize, apibrėžti elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų sampratą, priežastis, bendravimo ir mokymosi problemas, šiuolaikinę ugdymosi sampratą, elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų, turintiems paaugliams teikiamą pagalbą ir ugdymosi ypatumus.

Tiriant pedagogų nuomonę apie mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų/sunkumų, ugdymosi procesą buvo taikomas kiekybinis tyrimas, atlikta anketinė apklausa, kurioje dalyvavo 106 Rokiškio miesto ir rajono ugdymo įstaigose dirbantys pedagogai, specialistai.

Įvertinant mokinių požiūrį į mokyklą, mokymąsi, bendravimą su mokytojais ir bendraamžiais buvo taikomas kiekybinis tyrimas, atlikta anketinė apklausa mokiniams, kurioje dalyvavo 122 Rokiškio miesto ir rajono ugdymo įstaigose besimokantys mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų.

Vaikams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų būdinga: elgesys, kuris pasireiškia kraštutinumais, problemos yra ilgalaikės, dažniausiai neatitinkančios gyvenimiškų, socialinių normų. Svarbu tokiems vaikams suteikti reikiamą pagalbą: įvairių būdų ir metodų taikymas: skatinimo sistema, bendradarbiavimas su vaiko šeima, skatinimas domėtis savo vaiku ir jo problemomis ugdymo įstaigoje, mokymų organizavimas. Mokytojams būtina aktyviau bendrauti ir bendradarbiauti su kitais ugdymo įstaigos pedagogais, specialistais, mokinių tėvais bei pačiais elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčiais mokiniais.

TURINYS

Bakalauro darbo santrauka.....	2
Įvadas.....	4
1 skyrius. ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ/ SUNKUMŲ TURINČIŲ PAAUGLIŲ	
UGDYMO(SI) TEORINIS PAGRINDIMAS	7
1.1. Bendra elgesio ir emocijų sutrikimų/sunkumų samprata.....	7
1.2. Elgesio ir emocijų sutrikimų/sunkumų priežastys.....	9
1.3. Paauglystės amžiaus tarpsnio ypatumai, veiksniai lemiantys elgesio ir emocijų sutrikimus/ sunkumus.....	12
1.4. Šiuolaikinė ugdymosi samprata, pagalba paaugliams turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų.....	16
2 skyrius. MOKINIŲ, TURINČIŲ ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ/ SUNKUMŲ	
UGDYMO(SI) PATIRČIŲ TYRIMAS.....	22
2.1. Tyrimo organizavimo, metodikos ir imties charakteristika.....	22
2.2. Pedagogų patirties apie mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų/sunkumų, ugdymosi procesą rezultatų analizė.....	23
2.3. Mokinių požiūrio ir patirties į mokyklą, mokymąsi, bendravimą su mokytojais ir bendraamžiais rezultatų analizė.....	32
Išvados.....	42
Literatūra.....	44
Summary.....	49
Priedai.....	50

Išvadas

Mokyklose ypač aktuali ir problemiška tema yra mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų, ugdymas(is). Mokytojai ir tėvai susidūrę su vaikų neadekvačiu elgesiu, labiliomis emocijomis, nedėmesingumu, padidintu aktyvumu, impulsyvumu dažnai neranda tinkamų pagalbos būdų, nežino kaip elgtis tam tikrose situacijose, nes tokie mokiniai trikdo mokymo procesą ir aplinkiniams pridaro daug rūpesčių.

Pastaraisiais metais mažėja bendras mokyklų lankančių mokinių skaičius. Statistikos departamento duomenimis bendrojo ugdymo mokyklose 2009 – 2010 m. m. mokėsi 440 504; 2010-2010 m. m. – 415 873; 2011- 2012 m. m. - 392 922 mokiniai. Nuo 2007 m. pakankamai ženkliai mažėjo: 2006 - 2007 m.m. – 1237; 2009 – 2010 m.m. 845; 2010 – 2011 m.m. 853 vaikų turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų skaičius. Nuo 2011- 2012 m. m. nežymiai, bet didėja mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų skaičius – 881.

Tyrimai rodo, kad nemaža dalis vaikų kenčia dėl psichikos sveikatos sunkumų, tame tarpe ypač dėl elgesio ir emocijų problemų. Sunkumų identifikacija nėra optimali net ir tuomet, kai ji atliekama profesionalių specialistų. Pasak Čižienės ir Dervinytės – Bongarzoni (2008) nuolat kritikuojant ir neigiamai vertinant judrius, impulsyvius vaikus, neretai lieka nepastebėtos jų emocinės problemos, vidinė kančia. Svarbu įsisamontinti, kad elgesio ir emocinės problemos veda prie didesnių sunkumų, tokių kaip depresija, suicidinių atvejų, emocinių problemų vyresniame amžiuje. Kuo ilgiau nekreipsime dėmesio, tuo sunkesnių pasekmių galime tikėtis. Poelgiai dažnai atskleidžia matomą neatitikimą tarp puoselėjamos svajonės ir realybės. Elgesio rizikos veiksnių paplitimas mokykliniame amžiuje – vienas svarbiausių rodiklių, atspindinčių jaunų žmonių sveikatos būklę antrina Zaborskis ir kt. (2005). Todėl yra labai svarbus nuolatinis šių rodiklių kaitos stebėjimas, kuris leidžia įvertinti šalyje ir atskiruose jos regionuose vykstančių permmainų reikšmę mokinių sveikatai ir gyvensenai, moksliškai pagrįsti sveikatos stiprinimo strategines kryptis.

Paaugliai, jaunuoliai neretai į pasaulį žvelgia kitomis akimis ir bando kurti naują, geresnę nei tėvų vertybių sistemą. Deja, susidūrę su tikrove pasijunta nesuprasti, atstumti, nereikalingi, todėl tampa pikti, svetimi visuomenės diegiamoms vertybėms. Tad jauno žmogaus vystymuisi, savimonės, moralės, dorovės, teisingo ir tikslingo kelio pasirinkimo bei ugdymui svarbų vaidmenį atlieka tėvai, mokykla (Bitinas, 2004).

Visuomenėje vaiko elgesio ir emocijų sutrikimai/ sunkumai siejami su socialine vaiko institucija. Kaffemanas (2000) teigia, kad didžioji dalis elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų priežasčių kyla iš vaikystės. Patyčios – viena iš agresyvumo apraiškų, kurią skatina kelios emocijos – pyktis, neapykanta ir t. t. Toks elgesys, pasiekęs aukščiausiąjį išraiškos tašką, sutrikdo vaiko

amžiui būdingas socialines normas, todėl tai nėra paprastas vaikų išdykavimas, „pajuokavimas“ ar maištavimas.

Lietuvos mokslininkai nemažai dėmesio skiria elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų diagnostikai (Justickis, 2011; Ališauskas ir kt., 2010; Ališauskienė ir Miltenienė, 2004; Nasvytienė, 2005; Barkauskienė ir kt., 2009), elgesio ir emocijų sutrikimų poveikiui vaikų bei paauglių funkcionavimui nagrinėti (Barkauskienė, Bieliauskaitė, 2002; Markevičiūtė ir kt., 2007), socialinės aplinkos įtakos tyrinėjimams (Kajokienė, Žukauskienė, 2006), vaiko neadekvataus elgesio įtakos šeimai analizei (Pukinskaitė, 2008). Literatūroje galima rasti terapinių intervencijų, taikytų minėtų sutrikimų/ sunkumų turintiems vaikams ir paaugliams, efektyvumo analizių (East ir Evans, 2008), tačiau palyginti šių darbų nėra daug. Užsienio šalių mokslininkų (Gage ir Berliner, 1994; Hallahan ir Kauffman, 2003, Miller ir kt., 2002; Miller ir kt., 2007) pateikti duomenys leidžia teigti, jog yra sukurti faktais pagrįstos terapijos metodai, gerinantys nuo elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų kenčiančių vaikų bei jų šeimų gyvenimo kokybę. Autoriai akcentuoja mintį, kad atskiriems vaikams pasireiškia panašūs elgesio, emocijų ar dėmesio sutrikimų/ sunkumų požymiai, kurie turėtų būti laiku identifikuojami ir numatomos priemonės jų prevencijai, bei sudaromos sąlygos sėkmingesniai vaikų ugdymuisi

Tyrimo objektas: elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčių paauglių ugdymo(si) patirtys.

Tyrimo tikslas: išnagrinėti elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčių paauglių ugdymo(si) patirtis.

Tyrimo uždaviniai:

1. Remiantis teorine mokslinės literatūros analize, apibrėžti elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų sampratą, priežastis, bendravimo ir mokymosi problemas, šiuolaikinę ugdymosi sampratą, elgesio ir emocijų sutrikimus/ sunkumus, turintiems paaugliams teikiamą pagalbą.
2. Atskleisti pedagogų patirtis apie mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų, ugdymo(si) procesą.
3. Išanalizuoti elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčių paauglių požiūrį ir patirtį susijusią su mokykla, mokymusi, bendravimu su mokytojais ir bendraamžiais.

Tyrimo metodai: mokslinės (pedagoginės ir psichologinės) literatūros analizė.

Anketinė apklausa: pedagogams ir mokiniams.

Tyrimo imtis: Tyrimas buvo atliktas keturiose Rokiškio miesto ir rajono ugdymo įstaigose. Tyrime dalyvavo 106 pedagogai ir specialistai, kurie ugdo elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčius mokinius ir penktą – devintą klasių 122 paaugliai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų. 14 iš jų turi elgesio ir emocijų sutrikimus (pagal PPT pažymas) ir likusieji 108 turi elgesio ir emocijų sunkumus (pagal PPT ir ugdymo įstaigų V GK pastebėjimus bendravimo,

įvertinimo metu su paaugliais, kurie pasižymi simptomais, atitinkančiais elgesio ir emocijų sunkumus).

Darbo struktūra: Darbą sudaro santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, 2 skyriai, išvados, literatūros sąrašas (70 šaltinių), priedai. Darbą iliustruoja 7 lentelės ir 7 paveikslai. Darbo apimtis – 49 puslapiai (be priedų).

1 skyrius. ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ/ SUNKUMŲ TURINČIŲ PAAUGLIŲ UGDYMO(SI) TEORINIS PAGRINDIMAS

1.1. Bendra elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų samprata

Elgesio ir emocijų sutrikimai/ sunkumai – dažnas reiškinys bendrojo lavinimo mokyklose. Beveik kiekvienas pedagogas ir specialistas galėtų pasakyti, kad susiduria su netinkamai besielgiančiu mokiniu. Targamadzė (2006) nagrinėdama elgesio problemų turinčius mokinius pabrėžia, kad tokie mokiniai pasižymi nedrausmingumu, nemandagumu ir įžūliai elgiasi. Mokytojai mano, kad elgesio ir emocijų sutrikimų turintys vaikai nesupranta savo elgesio pasekmių ir savo veiksmų svarbos, nes tokie mokiniai ignoruoja socialiai priimtino elgesio normas ir nesupranta arba nenori suprasti jiems taikomų taisyklių ir keliamų reikalavimų.

Šinkariova (2007) teigia, kad emocijos – vienas svarbiausių įgimtų žmogaus psichikos mechanizmų. Nuo pat gimimo emocijos atlieka žmogaus prisitaikymo bei apsauginę funkcijas. Autorė teigia, kad jos signalizuoja žmogui visuose vystymosi etapuose, kas yra gerai ar blogai, malonu ar nemalonu, kur saugu ir kur pavojinga. Emocija – tai subjektyvi žmogaus reakcija į išorinius ir vidinius dirgiklius, tai paprasčiausi išgyvenimai, kuriuos sukelia gyvybinių poreikių patenkinimas arba nepatenkinimas.

Emocijos įvardijamas kaip psichikos pažintiniai procesai, atsispindintys žmogaus santykio su savimi ir kintančia aplinka išgyvenimą (Medicinos enciklopedija, 1991). Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne (2000) emocija apibrėžiama kaip psichinis išgyvenimas, jausmas, kaip išorinis jausmo reiškinys.

Emocijos ir jausmai laikomi skirtingais dalykais. Panašiai emocijas apibrėžia ir kiti psichologai. Hallahan ir Kauffman (2003) teigia, kad emociniai sutrikimai vadinami „internaliais“, kurie yra nukreipti į vidų, pasižymi per vidinius išgyvenimus ir „eksternaliais“, kurie pasižymi „elgesio iškrova“, agresyvumu, griaunamojo pobūdžio elgesiu, nukreiptu į kitus žmones. Galkienė (2005) elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčių mokinių charakteristiką apžvelgia trimis aspektais: interpersonaliniai įgūdžiai, intrapersonalinis psichologinis reguliavimas ir akademiniai gebėjimai. Autorė teigia, kad labai dažnai mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų, patiria sunkumų bendraudami su bendraamžiais. Tokią vaikų situaciją lemia nemokėjimas susidraugauti, palaikyti draugiškus santykius, užmegzti pokalbį, išvengti konfliktinių situacijų. Dažnai tokie vaikai neteisingai interpretuoja kitų žmonių užuominas, nesupranta kitų aplinkinių nuotaikų. Kitas aspektas apie kurį autorė kalba yra vidinis savęs vertinimas. Mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų, būdingas neadekvatus savęs vertinimas. Autorė teigia, kad šių mokinių psichologinėje charakteristikoje neretai fiksuojamas padidėjęs nerimastingumo lygis arba depresija. Dažnai patiria įvairių somatinių negalavimų, kai reikia rašyti kontrolinį darbą, eiti į

mokyklą ir kt. Tokius vaikus dažniausiai lydi ir mokymosi sunkumai, dažnai turi dėmesio koncentracijos trūkumų.

Elgesys - tai tarpusavyje susiję žmogaus ar žmonių grupės veiksmai, kurių tikslas, sąveikaujant su aplinka, realizuoti tam tikras funkcijas (Medicinos enciklopedija, 1991). Valickas ir Tarozienė (2009) analizuodami elgesio sunkumus teigia, kad asocialaus elgesio formavimosi socialiniu informacijos apdorojimo požiūriu viena iš priežasčių skatinančių atsirasti asocialaus elgesio apraiškos yra elgesys, kurį lemia socialinės aplinkos, įgimtų ir įgytų asmenybės savybių, taip pat kognityvinių veiksmų sąveika.

Žukauskienė ir Malinauskienė (2008) teigia, kad emocijų sutrikimas jaunesniame mokykliniame amžiuje dažniau pasireiškia mergaitėms. Jos dažniau pasakoja apie pavydą, konfliktus, neapykantą, taip pat dažniau nei berniukai mini atstūmimą. Rose ir Rudolph (2006) analizuodami lyčių skirtumą, teigia, kad berniukai daugiau demonstruoja elgesio problemų, apimant agresiją ir asocialias elgsenas, bet pabrėžia, kad lyčių skirtumai priklauso nuo amžiaus periodo.

Vaikai yra skirtingi dėl savo prigimtinių, įgytų savybių, auklėjimo ir ugdymo sąlygų. Autoriai Gage ir Berliner (1994) teigia, kad sutrikusio elgesio mokiniams būdinga vienas ar keli iš pateiktųjų elgesio variantų, veikiančių mokymąsi:

1. Nesugebėjimas išmokyti, kurio negalima paaiškinti intelektualiais, sensoriniais ar sveikatos veiksniais“.
2. „Nesugebėjimas užmegzti ar išlaikyti patenkinamus santykius su bendraamžiais ir mokytojais“.
3. „Netinkamas elgesys ar emocijos, esant normalioms aplinkybėms“.
4. Bendras didėjantis nusiminimas ir prislėgta nuotaika.
5. Polinkis į fizinius simptomus arba baimę, susijusią su asmeninėmis ar mokyklos problemomis“.

Remiantis Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 13 d. įsakymu 1 priede¹ elgesio ar/ir emocijų sutrikimai apibūdinami kaip heterogeniška grupė sutrikimų, pasireiškiančių elgesio ar/ir emocinėmis reakcijomis, ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros ir etinių normų bei išreikštu nedėmesingumu, impulsyvumu ar/ir prasta elgesio reguliacija.

Elgesio ar/ir emocijų sutrikimams būdinga:

1. Nėra tik laikina, tikėtina reakcija į stresą keliančius aplinkos įvykius.
2. Nuolat pasireiškia ne mažiau nei dviejose skirtingose srityse.
3. Nepasiduoda intervencijoms, taikomoms bendrojo ugdymo aplinkoje.

¹ Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas. „Dėl mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, grupių nustatymo ir jų specialiųjų ugdymosi poreikių skirstymo į lygius tvarkos aprašo patvirtinimo“ 1 priede 2011 m. liepos 13 d. ISAK P- 1265/V- 685/A1-317 http://www.smm.lt/ugdymas/specialusis/teises_aktai.htm. (žiūrėta: 2013-04-16).

Apibendrinant galima teigti, kad emocijos yra įvardijamos kaip žmogaus psichikos pažintiniai procesai, kurie atspindi santykį su aplinka ir pačiu savimi. Elgesiu laikomi žmogaus ar žmonių grupės tarpusavyje susiję veiksniai, kurių tikslas yra realizuoti tam tikras funkcijas. Terminas „elgesio ir emocijų sutrikimas“ nurodo sutrikimą pasireiškiantį ryškiai besiskiriančiomis nuo įprastų amžiaus, kultūros ir etinių normų bei išreikštu nedėmesingumu, impulsyvumu ar/ir prasta elgesio reguliacija.

1.2. Elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų priežastys

Vaikai, stokojantys tėvų dėmesio, nerandantys artimo, šilto ryšio su tėvais, mokytojais ar kitais jo aplinkoje esančiais asmenimis, patiriantys smurtą, patyčias, kenčiantys nuo chaotiškų, nestabilių tėvų santykių, išgyvenantys nedarną šeimą, tėvų skyrybas, bendraamžių atstūmimą ir kt. netenka psichinės būsenos pusiausvyros, išgyvena sunkius jausmus – nerimą, įtampą, pyktį. Galkienė (2005) teigia, kad patiriant nuolatinės frustracijos, gali išsivystyti elgesio ir emocijų sutrikimai. Autorė pažymi, kad šio sutrikimo atsiradimo viena iš priežasčių gali būti ir pati mokykla. Juodraitis (2003) teigia, kad neigiamas vaikų emocijas provokuoja negalėjimas pasiekti laukiamo efekto ir tokia būseną įvardijama „frustracija“, o ją patyrus, dažniausiai stiprėja agresyvaus pobūdžio emocijos.

Galkienė (2005) išskiria penkis dažniausius elgesio ir emocijų sutrikimus:

1. Dėmesio koncentracijos trūkumai.
2. Opozicinis neklusnumas ir elgesio bei tvarkos taisyklių laužymas.
3. Agresyvumas.
4. Vengimas lankyti mokyklą, pamokas, dirbti ir bendradarbiauti.
5. Mokymosi motyvacijos stoka ir interesų ribotumas.

Hallahan D. P., Kauffman J. M. (2003) elgesio ir emocijų sutrikimų priežastis aiškina keturiais pagrindiniais veiksniais:

1. Biologiniais sutrikimais bei ligomis.
2. Patologiniais santykiais šeimoje.
3. Netinkamu patyrimu mokykloje.
4. Neigiama kultūrinė įtaka.

Elgesiui ir emocijoms įtakos gali turėti genetiniai, neurologiniai ar biocheminiai veiksniai arba jų deriniai. Deja, labai retai pavyksta įrodyti konkretaus biologinio veiksnio ir elgesio

arba emocinio sutrikimo ryšį. Daugeliui emocinių arba elgesio sutrikimų turinčių vaikų nėra nustatyti biologiniai pažeidimai, kuriais būtų galima paaiškinti jų veiksmus. Kalbant apie sunkių ir labai sunkių sutrikimų turinčius vaikus, yra įrodymų, jog jų būklei įtakos gali daryti biologiniai veiksniai. Visi vaikai turi fiziškai sąlygotą elgesio stilių arba temperamentą. Nors įgimtas vaiko temperamentas gali būti keičiamas jį auklėjant atitinkamu būdu, tačiau kai kurie ekspertai mano, jog vadinamojo „sunkaus“ temperamento vaikai turi polinkį į elgesio arba emocinius sutrikimus/sunkumus. Empiriniai šeimos santykių tyrimai rodo, kad tėvų įtaka jų vaikams nėra tokia paprasta ir, kad vaikai su elgesio arba emociniais sutrikimais/ sunkumais gali turėti įtakos savo tėvams tiek pat, kiek pastarieji jiems. Vis labiau aiškėja, kad šeimos įtaka yra pagrįsta tarpusavio sąveika ir transakcija ir kad tėvų bei vaikų įtaka yra abipusė. Vis dėlto jautrumas vaiko poreikiams, meile grindžiami metodai netinkamo elgesio atveju ir tinkamo elgesio teigiamas pastiprinimas neabejotinai skatina pageidaujamą vaikų elgesį. Tėvai, kurie iš esmės negriežtai elgiasi su vaikais, bet yra priešiški, atstumiantys, žiaurūs ir patys prieštariningai besielgiantys vaikui netinkamai elgiantis, dažniau užaugina agresyvius, delinkventinio elgesio vaikus. Iširusios ar nedarnios šeimos, kur patys tėvai yra teisti ar smurtauja, ypač skatina delinkventinį vaikų elgesį ir netinkamą jų socialinę kompetenciją (Hallahan ir Kauffman 2003, cit. Reitman ir Gross, 1995).

Elgesio ir emocijų sutrikimai reiškiasi keliais lygiais (Galkienė, 2005):

- Nežymus – kai vaiko elgesį galima nesunkiai kontroliuoti išvaldyti, taikant tam tikras ugdymo strategijas.
- Vidutinis – kai reikalinga papildoma specialistų pagalba.
- Labai žymus – kai mokinio problemos sprendžiamos specializuotose mokyklose.

Autorė teigia, kad dažnai mokykloje pasitaikanti problema yra ta, kad į mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų, žvelgiama kaip į nevykėlius, sunkiai auklėjamus vaikus ir bandoma juos paveikti pastabomis, bausmėmis, griežta kontrole, neatsižvelgiant į priežastis.

Proškuvienė (2008) nagrinėdama psichikos sveikatos problemas, teigia, kad į mokyklą ateina daug vaikų, turinčių emocinių sutrikimų. Kai kurie iš jų jau darželinio amžiaus buvo gydyti raminamaisiais vaistais, kiti turi gana rimtų emocinių problemų, dėl kurių negali mokytis įprastose klasėse. Mokytojai susiduria su vis sudėtingesnėmis elgesio problemomis – nuo siautėjimo iki visiškai užsisklendimo. Paaugliai yra labiausiai dėmesio stokojanti grupė. Mokytojai paprastai ne daug kontaktuoja su vyresniaisiais mokiniais. Atviros vagystės, rūkymas, išgėrimai, agresija, atsisakymas bendrauti su klasės draugais, mokyklos ignoravimas gali būti interpretuojami kaip delinkvencija, kai tuo tarpu iš tikrųjų asmuo, išreiškiantis save tokiu būdu, jau daugybę metų gali sirgti šizofrenija.

Autorė išskiria bendrus požymius, leidžiančius mokytojui įtarti, kad vaikai turi emocijų sunkumų:

1. Išvaizdos pakitimai.
2. Požiūrio į save ir kitus pasikeitimas.
3. Elgesys toks kaip: didelis nervingumas, susirūpinimo išraiška, nerimas, plepumas, mikčiojimas, per didelis domėjimasis sekso dalykais, išreikštas priešiškumas vaikams ir kt.
4. Neįprastas elgesys grupėje.
5. Ekshibicionizmas (pasirodymas).
6. Vaikiški elgesio modeliai.
7. Pabėgimo nuo tikrovės mechanizmai.
8. „Besišypsanti kaukė“. Vaikas neišreiškia savo jausmų.
9. Polinkis vartoti narkotikus (vaistus).
10. Vaikui, iki šiol laiko apibūdinamam kaip geras berniukas ar mergaitė, gali atsirasti labai drastiški asmenybės pokyčiai, pasireiškiantys staigiais įniršio priepuoliais.

Kai kurie mokiniai, jau ateidami į mokyklą turi elgesio ir emocijų sutrikimų. Nėra abejonių, kad visi išgyvenimai mokykloje vaikams turi didelės reikšmės. Mokinio temperamentas ir socialinė kompetencija gali būti susijusi su bendraklasių ir mokytojų elgesiu. Mokytojai neprivalo prisiimti kaltės už elgesio sutrikimus, kurių jie nesukėlė. Tačiau ne mažiau svarbu, kad mokytojai koku nors būdu neprisidėtų prie elgesio sutrikimo. Taip pat nėra abejonių, kad kultūrinis kontekstas, kur auga vaikas, veikia jo emocinę, socialinę ir elgesio raidą teigia Hallahan ir Kauffman (2003).

Taigi apibendrinant, vaikams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų/sunkumų būdinga: elgesys, kuris pasireiškia kraštutinumais, problemos yra ilgalaikės, dažniausiai neatitinkančios gyvenimiškų, socialinių normų. Vaikai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų konfliktuoja su bendraamžiais, tėvais, mokytojais, savo antisocialų elgesį demonstruoja įvairiose gyvenimiškose situacijose. Dauguma elgesio ir emocinių problemų priežasčių slypi vaiką supančioje socialinėje aplinkoje. Toliau nagrinėjant veiksnius, kurie išryškina paauglių elgesio ir emocijų problemas, visų pirmiausia reiktų pasigilinti į paauglystės amžiaus tarpsnio ypatumus.

1.3. Paauglystės amžiaus tarpsnio ypatumai, veiksniai lemiantys elgesio ir emocijų sutrikimus/sunkumus

Paauglystė – tai gyvenimo tarpsnis tarp vaikystės ir suaugusiųjų amžiaus. Ji trunka nuo fizinio lytinio brendimo pradžios iki tol, kol pasiekama savarankiško suaugusio žmogaus socialinė padėtis teigia Myers (2000).

Dažnai paauglystė vadinama sunkiu, pereinamuoju, problemišku, konfliktišku, audrų ir stresų laikotarpiu. Paauglystės amžiaus ribos yra labai sąlygiškos, tarp 12 ir 18 metų. Paauglystė kartais dar skirstoma į ankstyvąją – tarp 12 ir 14 metų, 15-ieji metai – lyg pereinamasis tarpsnis, o 16 – 18 metai – vėlyvoji paauglystė. Paauglystės pabaigos tiksliai nustatyti neįmanoma: kai kuriose šalyse paauglystė baigiasi tada, kai individas visiškai subręsta lytiškai, kitose – kai subręstama psichiškai ir socialiai. Taip pat šiuo metu dažnai paaugliai jau geba atlikti formaliąsias operacijas bei kai kuriais atvejais priimti moralinius sprendimus. Vyksta socialinis ir emocinis sukrėtimas, didėja seksualinis sąmoningumas, kyla konfliktai su tėvais. Nuo 16 iki 20 metų minėti autoriai nurodo kaip vyresniojo paauglio amžiaus tarpsnį, kurio metu ir toliau vyksta fizinis brendimas, iškyla tapatybės klausimas, itin aktuali tampa profesinio pasirinkimo baigus mokyklą problema. (Beresnevičienė, 2003).

Paauglystės amžiaus laikotarpiu kyla kitų problemų, atsiranda greiti protinio ir emocinio gyvenimo pokyčiai teigia Proškuvienė (2008). Ji pabrėžia, kad nuo gimimo vaikui turi būti ugdoma nepriklausomybė. Paauglystės metu šis siekis yra dominuojantis, tačiau asmuo yra priklausomas. Didėjant socializacijai, paauglys paveikiamas savo bendraamžių, mokytojų, kitų asmenų. Jaunuoliui reikia, kad namie ir mokykloje būtų patenkinti pagrindiniai poreikiai. Rimtos problemos šiame amžiuje kyla, jei vaikystėje nėra padėtas tvirtas pagrindas. Jei paauglys nesijaučia saugus ar nepasitiki savimi, šis trūkumas išryškina asmenybės problemas.

Navaitis (2007) nagrinėdamas psichologinius paauglystės sunkumus išskiria dvi ribas: ankstyvąją ir vėlyvąją. Autorius teigia, kad ankstyvojoje paauglystėje mėginama įsisąmoninti savo lūkesčius, įvertinti save, savo pareigas ir teises. Paauglio jausmai staigiai kinta, jis gali būti abejingas itin reikšmingiems gyvenimo įvykiams ir jautriai reaguoti į smulkmenas. Jam būdingi ryškūs nuotaikų pokyčiai. Paauglys menkai valdo savo jausmus, o jų kaita ir prieštaringumas dažnai tampa dar viena nerimo, kuris būdingas paauglystei prieclaida. Nerimaujančiam paaugliui keblu palaikyti draugiškus santykius su bendraamžiais. Ankstyvajai paauglystei būdinga imituoti reikšmingų žmonių elgesį – pirmiausia jų išorę. Tai dar viena konfliktų su suaugusiais prieclaida. Vėlyvojoje paauglystėje ne visai suvoktas atsakomybės už kitus jausmas skatina daryti įtaką artimiesiems žmonėms, kad jie pakeistų elgesį ar vertybes. Autorius akcentuoja, kad vėlyvojoje

paauglystėje dažni paauglių konfliktai su jų artimiausia socialine aplinka, kurios vertybes ir normas paauglys savarankiškiau ir kritiškiau ima vertinti.

Palujanskienė (2005) analizuodama paauglių gebėjimą logiškai ir abstrakčiai mąstyti, įsivaizduoti savo ateitį, ją planuoti, teigia, kad paauglys geba pirmiau galvoti apie galimybę, o vėliau pagal galutinį rezultatą sudaryti sprendimo variantus. Susidūręs su problema, geba vadovautis bendra teorija, apimančia visus galimus veiksnius, nuo kurių priklauso rezultatas. Autorė teigia, kad paauglio problemų sprendimo strategijos prasideda nuo galimybės ir nuo jos prieinama prie realybės.

Spręsdamas įvairias socialines problemas, paauglys nagrinėja įvairias hipotetines galimybes, jo atsakymai būna sudėtingi bei nevienareikšmiški. Petrulytė (2003) nurodo, kad paaugliams formuojasi sudėtinga pasaulėžiūra, gimsta ateities planai. Tačiau paaugliui būdingi tam tikri prieštaravimai: viena vertus jis jau sugeba filosofuoti, kelti rimtus gyvenimo prasmės klausimus, kita vertus, tebėra gana vaikiškas ir naivus, jo ateities planams trūksta konkretumo ir dalykiškumo.

Apibendrinant galima teigti, kad paauglystės amžiaus tarpsnis yra vienas iš sudėtingiausių asmens vystymosi raidoje. Ar paauglys gebės priimti sprendimus savarankiškai, ar jo identiškas bus negatyvus ar sutrikęs, labai priklauso nuo paauglio šeimos ir draugų įtakos (Žukauskienė, 2007).

Šeima, santykiai tarp šeimos narių, ekonominis gėris, mokykla, draugai – tai veiksniai, įtakojantys paauglių emocinę savijautą ir adekvačią elgesio raišką. Situacija šeimoje, jos sudėtis, tėvų tarpusavio santykiai, bendravimas ir auklėjimo stilius, tėvų santykiai, šeimos ekonominė gerovė yra reikšmingi faktoriai vaikui, turinčiam elgesio ir emocijų sutrikimą.

Nors paaugliai tampa vis savarankiškesni, siekiantys atsiskirti nuo tėvų bei daugiau bendraujantys su bendraamžiais, saugumas ir pastovumas šeimoje jiems išlieka labai svarbus. Skyrybų metu paaugliams iškyla keletas grėsmių. Neišvengiamai kyla sudėtingų emocinių išgyvenimų. Jiems ir taip būdinga būti suirzusiems, piktiems, priešiškiems, kritiškiems, neprognozuojamiems, linkusiems atsiriboti. Skyrybų situacijoje šios reakcijos gali suintensyvėti. Dėl to gali išsivystyti emocinės problemos (pavyzdžiui, polinkis į depresiją), save naikinantis elgesys: svaiginančių medžiagų vartojimas, savęs žalojimas, pjaustantis ar kitu būdu, valgymo sutrikimai (anoreksija ir kt.), polinkis į savižudybę. Dovydaitienė (1994) teigia, kad tėvų skyrybos, iš to sekantys dažni persikraustymai, kai prarandama fizinė aplinka, užsiėmimai, socialinės paramos tikslas, lemia didesnius paauglių prisitaikymo sunkumus socialinėje, emocinėje ir mokymosi srityse.

Svarbią reikšmę vaikų elgesio ir emocijų raidai turi nestabili namų aplinka, emocinė deprivacija ir kt.. Pukinskaitė (2002) pastebi, kad eksternalių elgesio sunkumų turinčių vaikų tėvams būdinga žema emocinė empatija. Tai neabejotinai turi neigiamą įtaką tėvų ir vaikų emocinei

darnai bei jų sąveikai. Pasak Tilindienės ir Miškinio (2003), svarbiausia normalios asmenybės ugdymo sąlyga – emocinio komforto jausmas. Tai rodo individo savijauta – pasitenkinimas veikla, tarpusavio santykiai, saugumo jausmas, vidinė ramybė. Jeigu paauglys jaučia emocinį komfortą grupėje, tai jos vertybės ir normos priimamos kaip savos. Todėl grupės psichologinis klimatas – esminė psichiškai sveikos ir doroviškos asmenybės ugdymo sąlyga.

Kitas labai svarbus aspektas, kuris reikšmingas ir dažniausiai turintis įtakos vaikų elgesio ir emocijų sutrikimui yra netinkamas auklėjimo stilius. Anot Valicko (1997), delinkventai auga daug nepalankesnėmis sąlygomis negu kiti bendraamžiai. Iš nepalankių asmenybės formavimosi sąsajų šeimoje dažniausiai išskiriamos tokios: nedarni ir nepilna šeima; alkoholio ir narkotikų vartojimas šeimoje; emocinių ryšių tarp tėvų ir vaikų nepastovumas bei emocinė deprivacija; žiaurumas šeimoje ir pan. Galima teigti, kad veiksnys, lemiantis įvairius elgesio sutrikimus, gali būti emocinis atstūmimas, t. y. abejingumas vaikui, jo dvasinių poreikių ignoravimas, vaiko sutapatinimas su nemaloniais įvykiais. Vis tik vaiko gyvenime didelę žymę palieka suaugusiųjų elgesys, jausmai, kurie išreiškiami meile ar neapykanta, džiaugsmas ar pyktis. Visuomenėje pasitaiko tėvų, kurie savo atžaloms, iš visų galimų poveikio priemonių pirmenybę teikia fizinei prievartai ir griežtoms fizinėms bausmėms. Vidurinėje vaikystėje ir paauglystėje ypač ryškėja prievartą patyrusių vaikų bei paauglių adaptacijos problemos: jie yra išsiblaškę, hiperaktyvūs, nedraugiški, nepasitikintys kitais žmonėmis bei labai agresyvūs. Elgesio ir emociniai sunkumai siejami su vaiko temperamento ypatybėmis. Temperamentas klasikiniu požiūriu – tai asmenybės vystymosi pamatas, jam būdingas savitas elgesio stilius, pastebimas jau ankstyvoje vaikystėje. Anot Pakalnienės ir Barkauskienės (2006), „sunkus“ temperamentas apibūdinamas neigiamų emocijų ekspresija, impulsyvumu, žemu atsparumo frustracijai lygiu, nerimastingumu, baimingumu, išsiblaškimu. Būtent tai neigiamai veikia bendravimą. Vaiko temperamento bruožai turi įtakos ir tam, kaip tėvai ima bendrauti su savo vaiku.

Prievarta ir smurtas šeimoje – dar vienas veiksnys nulemiantis vaikų elgesio ir emocijų problemas. Smurtą patyrę vaikai prasčiau suvokia kitų žmonių emocinius išgyvenimus, agresyviai elgiasi su bendraamžiais, jiems būdinga priešiško, pavojingo pasaulio samprata, prasta savikontrolė, neigiami emociniai išgyvenimai. Vaikų ir paauglių agresyvumo, delinkventinio elgesio ir tarpasmeninių problemų tikimybė didėja, kai fizinis ir psichinis smurtas pasireiškia kartu teigia Suslavičius, Valickas (1999).

Dar vienas svarbus veiksnys, įtakojantis vaikų emocinę būseną yra šeimos ekonominė gerovė. Vaikai, kurie patiria nuolatinį skurdą šeimoje, tėvų nedarbą, turi daugiau sunkumų bendraudami su bendraamžiais, pasižymi elgesio, prisitaikymo problemomis mokykloje, žemai save vertina, vienišesni, emociškai jautresni, negu tie vaikai, kurie yra aprūpinti savo šeimoje (Bolger et. al., 1995; Harland et.al., 2002 ir kt.).

Jusienė ir Platkevičiūtė (2003) teigia, kad nuolatinį stresą patirianti motina yra labiau psichologiškai ir net fiziškai atsiribojusi nuo savo vaiko, o prastinė jos savijauta gali riboti gebėjimą tenkinti vaiko socialinius ir emocinius poreikius. Tokiu būdu vaikas stokodamas motiniškos šilumos, supratimo ir meilės, nematydamas šeimoje tinkamų nesėkmių, stresinių situacijų įveikimo pavyzdžių, pats elgiasi neadaptyviai, turi emocinių problemų.

Alkoholio ir kt. žalingų įpročių vartojimas – tai dar vienas reikšmingas veiksnys vaikų ir paauglių elgesiui bei emocijoms. Tyrimai rodo, kad tėvų alkoholio vartojimas yra didelė rizika vaikų nerimo, neadekvačių emocinių reakcijų atsiradimui. Šie vaikai taip pat turi daugiau socialinių ir tarpasmeninių problemų, pasižymi žemesniais kognityviniais pasiekimais (Shasi ir kt., 2007).

Nors šeima atlieka pagrindinį vaidmenį asmenybės socializacijoje, tačiau ontogenezės metu asmenybei vis didesnę poveikį daro mokyklą ir bendraamžių grupės (Valickas, 1997). Kai kurie vaikai į mokyklą ateina jau turėdami elgesio arba emocinių problemų, kai kuriems sutrikimai pasireiškia mokykliniame amžiuje. (Pakalnienė, Barkauskinė, 2006) nurodo, kad ypatingai paauglystės amžiuje draugai yra labai reikšmingi. Draugystė, kaip abipusis ir intymus ryšys, pozityvus paauglio socialinės patirties komponentas, gali vaidinti svarbų vaidmenį paauglių gyvenime ir gali atlikti daug funkcijų. Ji turi įtakos socialinės kompetencijos raidai, teikia socialinį palaikymą, apsaugo nuo vienatvės, depresijos. Draugystė apsaugo nuo vienišumo, nusišalinimo, nepasitikėjimo savimi.

Mokymosi negalę turinčių vaikų depresijų, elgesio ir emocijų sunkumų, nerimo pasireiškimo rizika didesnė negu vidutiniškai besimokančių teigia Burkauskienė ir Bieliauskaitė (2002). Be visų prieš tai aptartų veiksnių svarbūs yra ir individualūs. Svarbu paminėti genetinį faktorių. Dembinskas (2003) pažymi, kad pastaruoju metu daug dėmesio krepiama į serotonino ir noradrenalino apykaitos sutrikimus, nes spėjama, kad būtent jie yra depresijos priežastis. Šiems sutrikimams atsirasti svarbus paveldėjimas.

Visi aptarti ir paminėti veiksniai paauglio gyvenime gali pasireikšti vienokiu ar kitokiu būdu. Galima teigti, kad kuo daugiau neigatyvių veiksnių veikia asmenybę, tuo didesnė tikimybė į nukrypimus, depresiškumą, neadekvačias elgesio ir emocines reakcijas ir kt. Todėl ypač svarbu tokiems vaikams suteikti reikiamą pagalbą. Toliau aptarsime pagalbos vaikams, turintiems elgesio ir emocijų problemų priemones ir galimybes, šiuolaikinę ugdymosi sampratą.

1.4. Šiuolaikinė ugdymosi samprata, pagalba paaugliams turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų

Lietuvos švietimo politika, siekdama kurti atvirą demokratinę visuomenę, pripažįsta kiekvieno asmens individualumą. Šioje švietimo sistemoje negali būti pamestas nė vienas asmuo, nors jo pažintinės ir motorinės veiklos galimybės skiriasi nuo daugumos. Kaip teigia Hallahan, Kauffman (2003), vienintelis ir svarbiausias specialiojo ugdymo tikslas – atrasti ypatingojo vaiko gebėjimus ir juos atskleisti.

Vienas iš svarbiausių komponentų ugdant elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčius vaikus yra mokytojo pasirengimas. Tinkamas mokytojų parengimas akcentuojamas pedagogų rengimo reglamente (2012). Mokytojų rengimo studijų programos turėtų formuoti tinkamą požiūrį į specialiųjų poreikių vaikus, pateikti teorinių žinių apie vaiko raidą, mokslumo skirtumus, ugdymo metodus, ugdyti ir tobulinti mokytojų praktinius įgūdžius, sudaryti sąlygas taikyti įgytas žinias, įtvirtinti įgūdžius. Pedagogai privalo ne tik mokėti rengti SUP turinčių vaikų ugdymo programas, planuoti ugdymo procesą, bet ir praktiškai su šiais vaikais dirbti, atsižvelgdami į kiekvieno individualius specialiuosius ugdymosi poreikius.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme (2011) pedagogo kvalifikacija apibrėžiama Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka. Pripažįstama asmens turimų kompetencijų arba profesinės patirties ir turimų kompetencijų, reikalingų mokiniams ugdyti, visuma. Būtina žinoti mokinių individualius skirtumus, kurie lemia specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų mokslumą, ugdymosi ypatumus, gebėjimą išmokyti programose numatytą turinį, pasiekti tam tikrą rezultatą. Remdamasis vaiko stipriosiomis savybėmis, mokytojas turi parinkti ugdymo metodus, sukurti tinkamą ugdymosi aplinką, skatinančią vystytis vaiko gebėjimus, padedančią įsisavinti ugdymo medžiagą. Mokytojas turi gebėti individualizuoti darbą taip, kad visos klasės vaikų ugdymo procesas būtų efektyvus.

Geležinienė ir kt. (2009) nagrinėdami mokytojų veiklas, ugdant elgesio ir emocijų sutrikimų turinčius vaikus pabrėžia, kad sutardami mokslininkai, psichologai, psichiatrai, mokytojai, kaip viena iš svarbiausių, sprendžiant mokinių elgesio ir emocijų problemas mokykloje, yra samprata, kad mokytojas kaip ir bet kuris kitas ugdymosi proceso dalyvis yra veikiamas elgesio ir emocijų problemų, kylančių ugdymosi situacijose, ir savo veikla, pasirinktais metodais ar priemonėmis gali jas paskatinti arba eliminuoti. Mokytojas daro įtaką kontekstui, kuriame jis veikia, taip pat kaip kontekstas veikia jį. Todėl labai svarbu tiksliai identifikuoti esamą kontekstą, dalyvaujančiųjų jame poreikius bei situacijos sampratas ir veikti, pasirenkant tinkamą teorinę prieigą. Elgesio ir emocijų problemų prevencija, akcentuojant veiksmingą ugdymą ir ugdymąsi, yra naudinga visiems mokiniams. Sprendžiant mokinių elgesio ir emocijų problemas svarbiausia gerbti

mokinį, išsiaiškinti jo poreikius ir problemų sprendimo perspektyvas. Visi taikomi metodai turėtų orientuotis į pozityvaus elgesio skatinimą. Taikomų metodų veiksmingumas optimizuojamas, kai siejama ne tik su mokinio, jo šeimos, klasės kontekstu, bet ir visos mokyklos kontekstu.

Vienas iš svarbiausių mokyklos tikslų – skatinti tėvus įsijungti kuo plačiau į mokyklos bendruomenės veiklą. Ambrukaitis (2005) teigia, kad švietimo sistemoje bandoma naujai pažvelgti į pedagogo ir tėvų vaidmenį, tarpusavio santykius, bendradarbiavimo galimybes. Šeimų įtraukimas į vaiko ugdymo procesą yra būtinas. Visame kame, kas susiję su vaiko gerove, tėvai ir mokytojai turėtų bendradarbiauti. Vaitkevičius (2008) antrina, kad mokytojas gali daug nuveikti, skatindamas tėvus išnaudoti savo galimybes ir privilegijas. Drauge tardamiesi, mokytojas bei tėvai įgaus drąsos ir jėgų. Bendraujant su tėvais reikia vadovautis esminiu principu – tėvai yra lygiaverčiai partneriai, pakankamai kompetentingi ugdyti savo vaiką, kad jie rodytų iniciatyvą, įsitrauktų į konkrečią veiklą. Specialistų vaidmuo yra išaiškinti vaikų ir tėvų galimybes, kad pati šeima pasirinktų savo prioritetus. Stengtis padrašinti tėvus ir įtraukti juos į ugdymo procesą; padėti suvokti, kad jie kartu su mokykloje dirbančiais pedagogais, specialistais yra atsakingi už vaiko mokymosi problemos šalinimą. Skatinant tėvų ir pedagogų bendradarbiavimą aktyvesni turėtų būti mokytojai. Kuo daugiau tėvų domisi vaikų ugdymu ir jų pasiekimais, patys dalyvauja ir padeda ugdymo procese, tuo lengviau užtikrinti vaikų ugdymo ir integravimo kokybę. Tai garantuotų ugdymo tęstinumą bei vaikų moralinį palaikymą šeimoje. Pedagogų ir tėvų bendradarbiavimas bus efektyvus, jei vaikas pats stengsis suprasti savo problemas, aktyviai įsitrauks į ugdymo procesą, noriai priims teikiamą pagalbą.

Vaikai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių, ir jų tėvai bendrojo lavinimo mokykloje dažnai atsiduria marginalizacijos ir ekskliuzijos situacijoje. Todėl labai svarbu mokytojo ir tėvų glaudus bendradarbiavimas sprendžiant elgesio ir emocijų sutrikimų turinčio vaiko problemas mokykloje. Visų pirma reikia stengtis gerai pažinti vaikus, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų, todėl ypatingas dėmesys skiriamas bendradarbiavimui su tėvais. Reikia išsiaiškinti, kaip vaikas gyvena, kaip jaučiasi besimokydamas mokykloje. Reikia tėvams įrodyti, jog tik bendradarbiaujant bus pasiekta gerų rezultatų. Tėvams siūloma dalyvauti sudarant individualią programą, stebėti pamokas. Pasak Geležinienės (2009), reikia konstruoti sąveikas su mokiniu ir jo šeima, grįstas dialogu, pagarba bei pasitikėjimu vertinant visų ugdymo proceso dalyvių lygiateisį dalyvavimą.

Specialistų ir šeimos bendradarbiavimo modelio struktūrą sudaro kriterijai, sutampantys su teoriniu modeliu: pozityvumas, pasikeitimas informacija, bendras problemos sprendimas, empatija, šeimos individualumo pripažinimas, šeimos įgalinimas, specialistų komandos santykių stabilumas, savirefleksijos, specialistas - tėvų patarėjas, orientacija į vaiko sutrikimą; reikšmingi pokyčių laikotarpiu kriterijai: specialistų įtaka tėvams, kalbos paprastumas, baudmės,

neigiamos įtakos vaikui ir šeimai pripažinimas, tėvai – specialisto padėjėjai, konfidencialumas, specialisto įvaizdžio kūrimas, specialistų beįėjgiškumo pripažinimas, socialinės rizikos atveju tėvų įtraukimo sunkumai, nerimas dėl savo nuostatų; ir kriterijai, nesutampantys su bendradarbiavimo modeliu ir trukdantys bendradarbiauti: pataikavimas tėvams, atsiribojimas nuo bendradarbiavimo, atsakomybės priskyrimas kitam, sudėtingų šeimų vengimas (Ališauskienė, Miltenienė, 2004).

Taigi, glaudus šeimos ir mokyklos bendradarbiavimas – vienas iš pagrindinių veiksnių, lemiančių ir sutrikusio intelekto ugdytinių rengimą gyvenimui, jų vystymosi korekciją, socialinę adaptaciją ir integraciją.

Mokymo metodai yra specifiniai ugdomosios veiklos būdai. Jiems skiriamas ypatingas dėmesys, todėl ne vienas mokslininkas bei pedagogas stengiasi apibrėžti, kas yra mokymo metodas. Gage, Berliner (1994) mokymo metodą apibūdina kaip „pasikartojančių mokytojų veiksmų modelis, kuris gali būti taikomas dėstant įvairius dalykus, būdingas daugiau negu vienam mokytojui ir svarbus išmokimui“. Mokymo metodai yra įvairūs, kiekvienas jų turi savitą struktūrą, todėl nustatyti klasifikacijos pagrindą ir juo remiantis suskirstyti mokymo metodus yra labai sudėtinga, o gal ir neįmanoma. Autorius kalba ir apie mokymosi metodus. Akcentuojama atvirojo mokymo sistema kurios pagrindiniai bruožai šie:

1. Mokiniai laisvai renka mokymosi formas.
2. Mokomoji medžiaga labai įvairi.
3. Mokomojoje programoje įvairūs mokomieji dalykai tarpusavyje siejami.
4. Vyrauja individualus mokymas ir mokymasis mažomis grupelėmis.
5. Mokytojai yra tam, kad padėtų išmokyti.
6. Mokiniai pratinasi atsakyti už savo mokymąsi.
7. Tarp mokinio ir mokytojo yra abipusis supratimas ir pagarba.
8. Mokymosi vertinimas yra diagnostinis.

Hallahan ir Kauffman (2003) kalba apie pedagogo būdų pasirinkimą valdant elgesio ir emocijų sutrikimą turintį mokinį. Autoriai akcentuoja, kad kai kuriuos būdus, priskirtus „skatinimo būdams“, galima laikyti ir elgesiui stiprinti bei slopinti. Skatinimo ir bausmių formos turi būti iš anksto aptartos su vaiku ir priimtos abipusiu susitarimu. Netinkamą mokinio elgesį galima nukreipti tinkama linkme. Žinoma, tam reikia tam tikrų pastangų. Mackenzie (2008) teigia, kad kiekvienos korekcinės žinutės metu mokinytis turi sulaukti teigiamų pastebėjimų apie tai, ką jis daro gerai. Teigiami jausmai pastiprina norą keisti savo elgesį. Norint padaryti šią pastiprinimo sistemą efektyvia, reikėtų pradėti ją taikyti ir kitose klasėse ir stengtis kiekvienam mokiniui suteikti teigiamą grįžtamąjį ryšį, ypatingai mokiniams su elgesio ir emocijų sutrikimais/ sunkumais.

Teigiamas pastiprinimas, skatinimas gali būti įvairių formų:

- Verbalinis (t.y. pastebėjimai, grįžtamasis ryšys).
- Neverbalinis (t.y. šypsena, linktelėjimas).
- Privilegijos (t.y. pasirinktinė sėdėjimo vieta; laisvas laikas, pirmas gauna pietus, išleisti iš pamokos keliomis minutėmis anksčiau).
- Apdovanojimai (t.y. parašyti gerą pažymį, pagyrimą, lipdukas arba kita dovanėlė).
- Paskatinimas (t.y. talonas, bilietai į renginį).
- Individualiai pageidaujami užsiėmimai (t.y. naudojimasis kompiuteriu ar kitas užsiėmimas).

Mackenzie (2008) nurodo, kad būtinas stebėjimas ar nepageidaujamas elgesys keičiasi. Jei vienas pastiprinimo būdas nepadeda, reikia pabandyti kelis būdus, kol bus surastas tinkamas. Kai geras elgesys įsigali, galima bandyti pastiprinamųjų priemonių naudojimą kuriam laikui sustabdyti. Hallahan ir Kauffman (2003) teigia, kad viena strategijų, kurias mokytojai taiko siekdami skatinti tinkamą elgesį, yra susijusi su apdovanojimu už tokį elgesį arba jo pastiprinimu kiekvieną kartą, kai moksleivis taip elgiasi. Pastiprinimas gali būti įvairaus pobūdžio. Autoriai taip pat kalba apie socialinį, veiklos, žetonais pastiprinimą. Kaip vieną iš svarbiausių elementų, dirbat su elgesio ir emocijų surikimu/ sunkumu turinčiais mokiniais, išskiria socialinių įgūdžių lavinimą. Lavinant socialinius įgūdžius siekiama, kad antisocialiai besielgiantis moksleivis įgytų įgūdžių, būtinų norint išvengti savo bendraamžių ir suaugusiųjų atstūmimo.

Siekiant slopinti netinkamą elgesį dažnai pedagogai taiko bausmes. Hallahan ir Kauffman (2003) nuomone, taikydami bet kokio pobūdžio bausmes, mokytojai turėtų:

- bausmes taikyti su alternatyvaus elgesio teigiamu pastiprinimu;
- rūpestingai kontroliuoti baudžiamuosius veiksmus, taikyti juos nuosekliai ir tuoju pat, kaip taikant 10 žingsnių metodą (taikoma intervencija, kurios tikslas – moksleivis skatinamas tinkamai elgtis, netinkamas elgesys slopinamas ir mokoma atitinkamo elgesio);
- taikyti tik tada bausmes kai teigiami poveikio būdai buvo neveiksmingi.

Ramanauskienė (2008) teigia, galima naudoti bausmes už netinkamą elgesį:

- neteikti numatytų lengvatų;
- izoliuoti tam tikram trumpam periodui specialioje klasės vietoje;
- pranešti tėvams.

Laikas ir intervencija, tai du aspektai į kuriuos svarbu atsižvelgti kai kalbame apie paauglių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų pagalbos galimybes. Proškuvienė (2008) nurodo, kad sutrikimai prasideda ikimokykliniame amžiuje ir gali epizodiškai kartotis iki paauglystės ar brandaus amžiaus. Tai rodo, kad intervenciją reiktų pradėti kuo anksčiau. Šiuo metu

vaikams ir paaugliams, turintiems elgesio ir emocinių sutrikimų/ sunkumų, taikomos įvairios intervencinės priemonės ar jų kombinacijos.

Šeimos ir tėvų švietimas, mokymas. Tėvų įgūdžių stoka, emocinė deprivacija, supratimo tarp tėvų ir vaikų nebuvimas, blėstantis bendravimas ir bendradarbiavimas įtakoja vaikų depresijos atsiradimą. Todėl tėvų mokymai yra vienas iš efektyviausių būdų mažinant vaikų elgesio problemas.

Vaikų įgūdžių lavinimo programa. Tai pykčio kontrolės, streso įveikimo, socialinių įgūdžių, problemų sprendimo įgūdžių lavinimo programos. Naudojamos įvairios technikos. Laisvalaikio organizavimas taip pat labai svarbus aspektas formuojant vaiko ar paauglio adekvatų suvokimą. Dapkienė (1998) pažymi, kad mokiniai savo laisvalaikį panaudoja pozityviems ir negatyviems planams įgyvendinti. Pozityvus laisvalaikis padeda mokinio asmenybei doroviškai tobulėti, sudaro sąlygas kūrybinėms galioms, iniciatyvai plėtotis, kaupti bendradarbiavimo kultūrą, praktiškai taikyti pamokose įgytas žinias, išreikšti save. Individualus laisvalaikis grindžiamas šiais principais: lygių galimybių, aktyvumo, labilumo, demokratijos Kondrašovienė (2000). Autorės teigimu, įvairios programos, skirtos vaiko gebėjimams ir polinkiams lavinti reikšmingas ugdymui ir vaiko pozityviai socializacijai. Socialinis pedagogas organizuodamas laisvalaikį už mokyklos ribų, gali taip pat naudingai įgyvendinti prevencines programas: renginiai, projektai, užimtumas vasarą. Veiklos efektyvumas ir naudingumas pačiai asmenybei priklauso nuo kūrybiškumo, asmeninių savybių, vertybių bei nuostatų.

Įdomi veikla po pamokų atitraukia moksleivį nuo tuščio, beprasmiško laiko leidimo. Laisvalaikio metu atsiskleidžia intelektualinės, dorovinės nuostatos, atsiranda įvairių bendradarbiavimo galimybių. Vienas iš svarbiausių šiuolaikinio Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymo tikslų – asmenybės socializacija konkrečioje aplinkoje, kuri vyksta jai pačiai aktyviai perimant žmonijos, konkrečios visuomenės patirtį bei vertybes.

Stabilios ir saugios aplinkos kūrimas. Kadangi elgesio ir emocijų problemos pasireiškia ne tik namuose, bet ir mokykloje, bendruomenėje. Akcentuojama kelių rūšių pagalba: materialinė (lėšos, skiriamos vaiko priežiūrai), psichologinė ir socialinė (socialinės tarnybos, pedagoginės psichologinės tarnybos, gydymo įstaigos, mokykloje dirbantys specialistai, darbuotojai, dienos centrai – religinės organizacijos ir kt.).

Individuali vaikų psichologinė psichoterapinė pagalba. Taikomi įvairūs gydymo būdai: pvz. kognityvinė terapija pabrėžianti savikontrolės įgūdžius, apimančius vadovavimą sau, savęs įvertinimą ir savęs priėmimą. Kiek pagalba bus efektyvi priklauso nuo vaiko motyvacijos, šeimos įsitraukimo ir supratimo, vaiko gebėjimo prisitaikyti prie naujų gyvenimo pokyčių, gydymo charakteristikų, psichologo ar terapeuto savybių.

Apibendrinant, ugdant elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčius mokinius, reikia taikyti įvairius būdus ir metodus. Naudoti skatinimo sistemą. Bendradarbiauti su vaiko šeima, skatinti domėtis savo vaiku ir jo problemomis ugdymo įstaigoje, organizuoti mokymus. Akivaizdu, kad tobulinant elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčių mokinių ugdymą ir siekiant geresnių ugdymo(si) rezultatų, reikia visų pirma padidinti mokyklų finansavimą, išleisti daugiau metodinės literatūros pedagogams apie darbą su elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčiais mokiniais. Mokytojams būtina aktyviau bendrauti ir bendradarbiauti su kitais ugdymo įstaigos pedagogais, specialistais, mokinių tėvais bei pačiais elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčiais mokiniais.

2 skyrius. MOKINIŲ, TURINČIŲ ELGESIO IR EMOCIJŲ SUTRIKIMŲ/ SUNKUMŲ UGDYMO(SI) PATIRČIŲ TYRIMAS

2.1. Tyrimo organizavimo, metodikos ir imties charakteristika

Tyrimas buvo atliekamas keturiose Rokiškio miesto ir rajono ugdymo įstaigose. Atliktos dvi anketinės apklausos: *anketa pedagogams*, dirbantiems su elgesio ir emocijų sutrikimų/sunkumų turinčiais mokiniais ir *anketa mokiniams*, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimų/sunkumų. Duomenys surinkti 2013 metų vasario – kovo mėnesiais.

Tiriant pedagogų nuomonę apie mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų/sunkumų, ugdymosi procesą buvo taikomas kiekybinis tyrimas - anketa pedagogams (žr. 1 priedą). Anketa sudarė 12 klausimų, kurie suteikė informacijos apie respondentų demografinius duomenis, susidūrimo su mokinais ugdymo procese dažnumą, keliamą kvalifikaciją (tobulinimo kompetencijas), naudojamas bendravimo, skatinimo ir drausminimo priemonės ir jų veiksmingumą, ugdymo būdus ir organizavimo formas, pagalbos pobūdį, įvairių bendravimo formų su tėvais dažnumą ir veiksmingumą ugdant elgesio ir emocijų sutrikimų/sunkumų turinčiais mokiniais. Pedagogai buvo apklausti ugdymo įstaigose, kuriose dirba, po darbo. Prieš pildant anketas respondentai buvo trumpai supažindinami su tyrimo tikslu, instrukcijomis bei paraginami rūpestingai ir atvirai atsakyti į klausimus. Konfidencialumas buvo garantuotas, nes turėjo pažymėti tik lytį, užimamas pareigas, išsilavinimą, darbo stažą bei turimą kvalifikaciją, nei vardo, nei pavardės rašyti nereikėjo. Apklausa užtrukdavo iki 40 minučių.

Įvertinant mokinių požiūrį į mokyklą, mokymąsi, bendravimą su mokytojais ir bendraamžiais buvo taikomas kiekybinis tyrimas - anketa mokiniams (žr. 2 priedą). Anketa sudarė 17 klausimų, kurie suteikė informacijos apie tiriamųjų demografinius duomenis, požiūrį į mokyklą ir mokymąsi, nuomonę apie mokytojų priemonių taikymą ugdymo procese, bendravimą su bendraklasiais, savijautą ugdymo įstaigoje, patyčių dažnumą, mokytojų bendravimo būdus su tėvais, mokinių buvimo su šeima formas, pas kokius specialistus lankosi respondentai ir su kuo dažniausiai kalbasi apie savo problemas. Mokiniai apklausti mokyklose per klasių auklėtojų pamokas ir klasės valandėlių metu. Visiems respondentams buvo pateiktos anketos, kurias jie užpildė. Prieš pildant anketas mokiniai buvo trumpai supažindinami su tyrimo tikslu, instrukcijomis bei paraginami rūpestingai, nuoširdžiai, atvirai ir rimtai atsakyti į klausimus. Konfidencialumas buvo garantuotas, nes tiriamieji turėjo pažymėti tik klasę ir lytį, nei vardo, nei pavardės rašyti nereikėjo. Apklausa užtrukdavo iki 20 minučių. Pasibaigus apklausai, kai kurie mokiniai norėjo

daugiau sužinoti apie šį darbą, jiems buvo papasakojama kiek plačiau, atsakoma į dominančius klausimus.

Anketos buvo kruopščiai patikrintos. Atmestos sugadintos, nepilnai užpildytos, todėl gauti rezultatai yra patikimi ir validūs. Anketinės apklausos metu buvo išdalintos 240 anketos, iš kurių sugrįžo 228 (grįžtamumas 95 %). Visos grįžusios anketos buvo užpildytos teisingai.

Gauti tyrimo rezultatai apdoroti Microsoft Word 2010 ir Microsoft Excel 2010 kompiuterinėmis programomis.

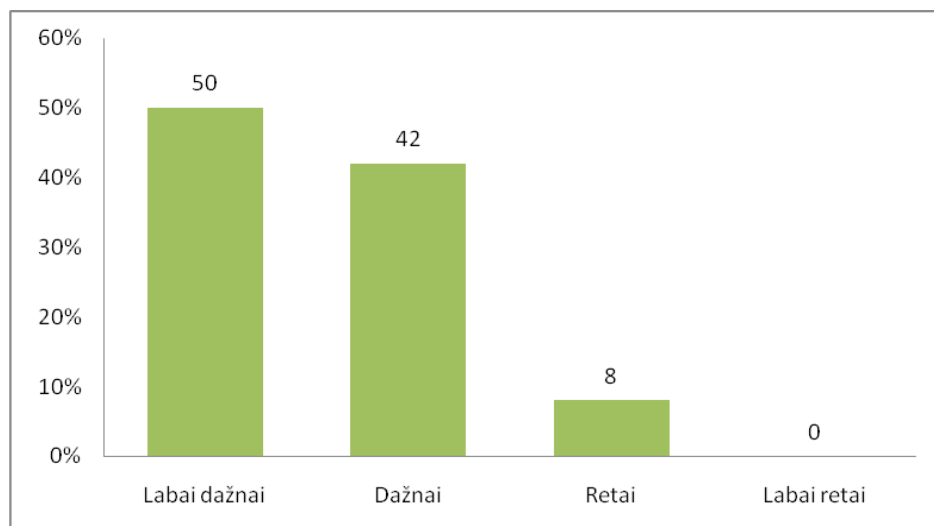
Tiriant pedagogų nuomonę apie mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų, ugdymosi procesą anketinėje apklausoje dalyvavo 106 Rokiškio miesto ir rajono ugdymo įstaigose dirbantys pedagogai, specialistai. Iš viso: 90 moterų (85 %) ir 16 vyrų (15 %). Dauguma anketinėje apklausoje pagal pareigybes yra dalyko mokytojai (88 %), kiti sudaro – 12 % visų respondentų. Didžioji dalis – pedagogai (73 %) turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą, (18 %) yra baigę aukštąjį neuniversitetinį, t.y. kolegiją ir (9 %) turi magistranto laipsnį. Pagal turimą kvalifikaciją anketos dalyviai pasiskirsto taip: 36 % - mokytojai, 47 % - vyr. mokytojai, 17 % - metodininkai. Pagal darbo stažą dauguma tyrime dalyvavo pedagogai, turintys daugiau kaip 20 metų ir pagal darbo vietą 31 % - progimnazijoje ir 45 % - gimnazijoje. Kiti demografiniai duomenys pateikti 3 priede.

Tiriant mokinių požiūrį į mokyklą, mokymąsi, bendravimą su mokytojais ir bendraamžiais anketinėje apklausoje dalyvavo 122 Rokiškio miesto ir rajono ugdymo įstaigų mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų. Tyrimui pasirinktos 5-9 klasės, atsižvelgiant į paauglystės amžiaus tarpsnio vystymosi svarbą, kurio metu ir toliau vyksta fizinis brendimas, išskyla tapatybės klausimas, išskyla tam tikri asmenybės vystymosi uždaviniai (Beresnevičienė, 2003).

Šiame tyrime dalyvavusių mokinių pasiskirstymas pagal lytį yra tolygus 60 mergaičių ir 62 berniukai. Respondentų amžius nuo 11 iki 17 metų. Anketinėje apklausoje dalyvavo 5-9 klasių mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų. Apklausoje dalyvavo 14 paauglių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų, kurie atrinkti pagal pedagoginės psichologinės tarnybos pateiktas išvadas ir – 108, kurie turi elgesio ir emocijų sunkumų, atsižvelgiant į PPT ir VGK bei pedagogų pastebėjimus pokalbio metu. Pagal gyvenamąją vietą daugiausiai anketą atsakinėjo kaime (76 %) gyvenantys ir gimnazijoje besimokantys – (84 %) mokiniai. Viena iš ugdymo įstaigų – gimnazija yra kaimo vietovėje, kurioje ir yra daugiausiai elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčių mokinių (remiantis pedagoginės psichologinės tarnybos duomenimis). Tiriamųjų demografiniai duomenys pateikti 4 priede.

2.2. Pedagogų patirties apie mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų/sunkumų, ugdymosi procesą rezultatų analizė

Šio tyrimo rezultatai rodo, kad pedagogai labai dažnai (50 %) ir dažnai (42 %) susiduria su mokiniais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų (žr. 1 pav.). Remiantis statistikos departamento pateiktais duomenimis elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčių vaikų skaičius iki 2011 m. mažėjo, tačiau nuo 2012 m. nežymiai, bet padidėjo. Dažniausiai pedagogai teigia, kad tokių mokinių ugdymo įstaigose daugėja, nors pastarieji metai statistiniu atžvilgiu rodo, kad bendras mokinių skaičius mažėjo. Toks skirtumas, leidžia daryti prielaidą, kad mokiniai, turintys elgesio ir emocijų sutrikimų pedagoginėje psichologinėje tarnyboje nustatyti kaip antrinio sutrikimo ir į bendrą specialiųjų poreikių duomenų bazę nebepatenka.

1 pav. Pedagogų susidūrimas su elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčiais mokiniais dažnumas (N=106)

Kvalifikacijos kėlimas yra neatsiejamas nuo pedagogų ir specialistų darbo. Nuolat tobulinantis savo kompetencijas ugdytojas turėtų įvairiais būdais ir formomis realizuoti savo stipriąsias puses praktiškai dirbant su mokiniais. Deja, rezultatai rodo, kad vesti atviras pamokas, stebėti savo kolegų vedamas atviras pamokas, diskusijos su kolegomis internetu, dalyvavimas konferencijose, apskrito stalo diskusijose, miesto PPT rengiamose metodinėse dienose, dalyvavimas parodose, tyrimuose, projektinėse veiklose ir stažuotės yra retos kvalifikacijos kėlimo formos (žr. 1 lentelę). Dažnai pedagogai ir specialistai konsultuojasi su kolegomis, specialistais – 48 %, dalyvauja paskaitose, seminaruose, kursuose, mokymuose – 64 % ir dalinasi praktiniais patyrimais – 53 %. Dauguma – 65 % respondentų nurodo, kad niekada neskaito pranešimų konferencijose,

nelinkę mokytis nuotoliniu būdu – 46 %, neveda paskaitų, seminarų, kursų, mokymų teigia 57 % visų apklaustųjų.

1 lentelė

Pedagogų kvalifikacijos kėlimo (tobulinimo savo kompetencijos) dažnumas (% , N=106)

Kvalifikacijos tobulinimo formos, būdai	Niekada	Retai	Dažnai	Visada
Vedu atviras pamokas	11	82	7	0
Stebiu savo kolegų vedamas atviras pamokas	17	82	9	2
Diskutuoju su kolegomis internetu	22	57	20	1
Dalinuosi gerąja patirtimi edukacinėse išvykose	6	45	37	12
Dalyvauji konferencijose	9	60	23	8
Skaitau pranešimus konferencijose	65	31	4	0
Konsultuojuosi su kolegomis, specialistais	0	11	48	41
Dalyvauju paskaitose, seminaruose, kursuose, mokymuose	2	9	64	25
Vedu paskaitas, seminarus, kursus, mokymus	57	34	8	1
Dalyvauju PPT rengiamose metodinėse dienose	8	47	24	21
Mokausi nuotoliniu būdu	46	40	11	3
Dalyvauju metodinių priemonių parodose	10	39	32	19
Įsitraukiu į pedagoginės veiklos tyrimus	10	60	27	3
Dalyvauju apskrito stalo diskusijose	18	56	24	2
Dalinuosi praktiniais patyrimais	2	26	53	19
Įsitraukiu į projektinę veiklą	7	42	40	11
Stažuojuosi	28	42	24	6

Gauti tyrimo rezultatai leidžia daryti išvadą, kad kursai, mokymai, seminarai, paskaitos, konsultacijos yra populiariausi ir dažniausi kompetencijos tobulinimo būdai ir formos. Rezultatai panašūs su Ališausko ir kt. (2010) atlikto tyrimo duomenimis - aktualiausia pedagogams pagalba yra kvalifikacijos kėlimas kursų, seminarų metu ir PPT aktyvesnių ir kokybiškesnių specialistų pagalbos bei konsultacijų. Autorius pabrėžia, kad pedagogų kompetencijų ugdymas įgalintų pedagogus tapti kompetentingais tenkinti visų savo ugdytinių individualiuosius poreikius. Mokytojo kvalifikacijos tobulinimo poreikiai nuolat kinta, priklausomai nuo įvairių išorinių ir vidinių švietimo sistemos kaitos veiksnių, kurie daro įtaką visoms mokytojo veiklos sritims. Mokytojas turi rūpintis ne tik pedagoginių kompetencijų įgijimu, bet ir dalykinėmis funkcinėmis kompetencijomis, kurios yra lengviausiai įgyjamos per mokytojo veiklos patirtį teigia Gedvilienė ir kt. (2010). Švietimo ir mokslo ministerijos (2008) atlikto nacionalinio 6 - 10 klasių mokinių pasiekimo tyrimo išvadų duomenys nurodo, kad naujovių srityje norėtų tobulintis 96,3 % mokytojų. Atliktas tyrimas atskleidė, kad mokytojams reikia daugiau informacinės pagalbos, seminarų, leidinių ir kitų priemonių, kuriomis būtų gilinamos įvairių pedagoginių reiškinių, mokymo ir mokymosi procesų elementų ir pačios mokymo veiklos supratimo kompetencijos.

Mokytojo ir mokinio bendravimas yra vienas pagrindinių mechanizmų, keičiančių individo sąmonę. Geras pedagogas ir specialistas yra tas, kuris sugeba sukurti darnius, draugiškus, humaniškus ir partneriškus santykius su savo mokiniais, abipusiu pasitikėjimu grindžiamą klasės bendruomenės teigiamą psichologinį klimatą, palaikyti darbingą pamokos atmosferą. Pedagogai su ugdytinių elgesio ir emocijų sunkumais susiduria kasdien. Iškyla kūrybingo ir lanksčiai reaguojančio tam tikroje situacijoje pedagogo problema. „Ugdomoji veikla yra situatyvi ir nuolat kintanti“, kad kiekviena diena ugdymo įstaigoje susideda iš skirtingų situacijų ir veiklų, todėl pedagogai turi nuolat jas apmąstyti ir surasti tinkamus, efektyvius bendravimo, veikimo su vaiku kelius Geležinienė (2009).

Pedagogai dirbdami su elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčiais mokiniais naudoja įvairias bendravimo, skatinimo ir drausminimo priemones. Šio tyrimo rezultatai atskleidė (žr. 2 lentelę), kad labai dažnai respondentai draugiškai kalbasi su mokiniais, giria juos, aptaria taisykles, ribas, pasekmes, padėkoja. Rečiau yra linkę apkabinti savo ugdytinius ir kalbėtis su tėvais (globėjais). Pedagogai ir specialistai nurodo, kad mokinio pagyrimas, taisyklių, ribų aptarimas, padėkojimas ir mokinio apkabinimas yra priemonės, kurios ugdymo procese yra veiksmingiausios. Akivaizdu, kad šio tyrimo respondentai stengiasi naudoti įvairias bendravimo priemones ir nurodo kaip veiksmingiausias su mokiniais, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų - pozityvias bendravimo priemones.

2 lentelė

Pedagogų naudojamos bendravimo priemonės ir jų veiksmingumas ugdymo procese (% , N=106)

Priemonė	Naudoju savo veikloje			Nurodykite kiek priemonės yra veiksmingos ugdymo procese		
	Niekada	Retai	Labai dažnai	Nėra veiksminga	Retai veiksminga	Dažnai veiksminga
Draugiškas pokalbis su mokiniu	2	6	92	2	21	77
Mokinio pagyrimas	1	5	94	1	15	84
Taisyklių, ribų aptarimas	1	16	83	2	37	61
Pasekmių aptarimas	0	19	81	3	42	55
Padėkojimas mokiniui	1	19	80	2	30	68
Mokinio apkabinimas	33	45	22	26	27	47
Pokalbis su vaiko tėvais (globėjais)	3	53	44	5	40	55

Pozityviosios pedagogikos kryptis (M. Dowling, L. Porter, C. Webster-Stratton, K. VanderVen), kurias nagrinėjo Monkevičienė (2010) teigia, kad tinkamas elgesys skatinamas palaikant su vaiku pozityvų ryšį, rodant jam pakankamai dėmesio, padrąsinant, skatinant, giriant,

taikant natūralių bei loginių pasekmių būdus. 3 lentelėje pateikti pedagogų ir specialistų naudojamos skatinimo priemonės ir jų veiksmingumas. Labai dažnai kaip paskatą mokiniams anketose 90 % respondentų nurodo tinkamo elgesio įvardijimą, 86 % – sėkmių aptarimą ir tuo pačiu padrąšinimą bei paskatinimą. Retai naudoja tokias skatinimo priemones: mokinio apdovanojimą, sutartyje numatytų lengvatų teikimą, atleidimą nuo namų darbų užduočių, mokinio paskyrimą darbo grupės pagrindiniu nariu ir kt. Kaip neveiksmingas skatinimo priemones 36 % respondentų nurodo materialius paskatinimus (lipdukai, magnetukai) ir 48 % - atleidimas nuo namų darbų užduočių. Kaip retai veiksmingas priemones nurodo - sutartyje numatytų lengvatų teikimą, mokinio skyrimą darbo grupės pagrindiniu nariu, rankos paspaudimą ir stebėjimo lentelėje pažymimą teigiamą įvertinimą. Dažniausiai veiksmingos skatinimo priemonės 48 % apklaustųjų nuomone yra mokinio apdovanojimas; 69 % - tinkamo elgesio įvardijimas; 74 % - padrąšinimas, paskatinimas – sėkmių aptarimas. Remiantis rezultatais galima daryti išvadą, kad pedagogai, specialistai naudoja ir įvardina kaip vienas iš veiksmingiausių ugdymo proceso dalių būtent šias skatinimo priemones: tinkamo elgesio įvardijimą, padrąšinimą ir paskatinimą, sėkmių aptarimą.

3 lentelė

Pedagogų naudojamos skatinimo priemonės ir jų veiksmingumas ugdymo procese (% , N=106)

Priemonė	Naudoju savo veikloje			Nurodykite kiek priemonės yra veiksmingos ugdymo procese		
	Niekada	Retai	Labai dažnai	Nėra veiksminga	Retai veiksminga	Dažnai veiksminga
Mokinio apdovanojimas	11	57	32	13	39	48
Sutartyje numatytų lengvatų teikimas	20	53	27	23	59	18
Tinkamo elgesio įvardijimas	0	10	90	6	25	69
Padrąšinimas, paskatinimas – sėkmių aptarimas	1	13	86	3	23	74
Materialius paskatinimas (lipdukai, magnetukai)	37	51	12	36	33	31
Atleidimas nuo namų darbų užduočių	36	53	11	48	36	16
Mokinio paskyrimas darbo grupės pagrindiniu nariu	6	68	26	8	55	37
Rankos paspaudimas	14	58	28	9	48	43
Stebėjimo lentelėje pažymimas teigiamas įvertinimas	27	48	25	20	53	27

Šio tyrimo rezultatai rodo, kad pedagogai ir specialistai savo veikloje naudoja drausmines priemones. Labai dažnai mokinius drausmina įvardindami jų netinkamą elgesį, nurodo

75 % apklaustieji, 86 % naudodami žodines pastabas ir 46 % fiksuodami pastabas. 59 % respondentų teigia, kad niekada nerašo neigiamų pažymių už mokinio elgesį pamokoje ir taip pat 57 % tyrimo dalyvių pažymi, kad tai nėra veiksminga priemonė. Baudimas darbu, papildomomis užduotimis – viena iš priemonių, kuri nėra efektyvi ugdymo procese. Dausminio sąsiuvinio vedimas, sutartyje numatytų lengvatų apribojimas, darbas su mokiniu po pamokų (pvz. pratimų užbaigimas), išvaymas iš klasės visų bendraklasių akivaizdoje, izoliavimas tam tikram trumpam periodui specialioje klasės vietoje, baudimas darbu, papildomomis užduotimis yra retai naudojamos drausminės priemonės mokiniams. Dauguma apklaustųjų – 48 % kaip dažnai veiksmingą drausminę priemonę išskiria netinkamo elgesio įvardijimą. Kitas 4 lentelėje esančias drausminimo priemones pažymi, kaip retai veiksmingas darbu su mokiniams, turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų/sunkumų ugdymo procese. Taigi, žodinės pastabos, jų fiksavimas ir netinkamo elgesio įvardijimas, apklaustųjų nuomone, yra dažniausiai naudojamos ir vienos iš veiksmingiausių priemonių ugdymo procese.

4 lentelė

Pedagogų naudojamos drausminimo priemonės ir jų veiksmingumas ugdymo procese (% , N=106)

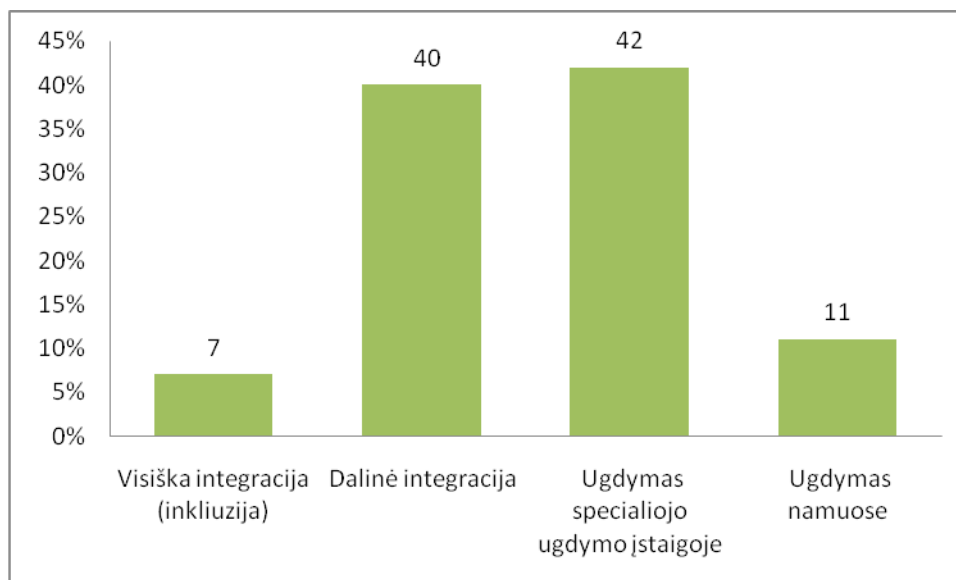
Priemonė	Naudoju savo veikloje			Nurodykite kiek priemonės yra veiksmingos ugdymo procese		
	Niekada	Retai	Labai dažnai	Nėra veiksminga	Retai veiksminga	Dažnai veiksminga
Dausminio sąsiuvinio vedimas	22	53	25	19	51	30
Sutartyje numatytų lengvatų apribojimas	25	64	11	26	57	17
Netinkamo elgesio įvardijimas	4	21	75	6	46	48
Darbas su mokiniu po pamokų (pvz. pratimų užbaigimas)	17	59	24	19	42	39
Žodinės mokytojo pastabos	2	12	86	8	51	41
Pastabų fiksavimas	13	41	46	17	62	21
Neigiamas pažymys už elgesį pamokoje	59	31	10	57	32	11
Išvaymas iš klasės visų bendraklasių akivaizdoje	35	62	3	32	42	26
Izoliavimas tam tikram trumpam periodui specialioje klasės vietoje	35	43	22	31	46	23
Baudimas darbu,	44	52	4	55	34	11

papildomomis užduotimis						
----------------------------	--	--	--	--	--	--

Tyrimo duomenys rodo, kad 90 % pedagogų linkę įvardinti tinkamą elgesį, tuo pačiu 75 % pažymi, kad netinkamo elgesio įvardijimas yra viena iš labai dažnai naudojamų drausminimo priemonių ugdant mokinius. 86 % nurodo, kad labai dažnai ugdymo procese kaip skatinimo priemonę naudoja padrašinimus, paskatinimus, aptaria sėkmes ir tuo pačiu 86 % pedagogų pažymi, kad kaip drausminimo priemonę labai dažnai taiko žodines pastabas. Nuomonė išsiskiria kalbant apie šios priemonės veiksmingumą. 51% pedagogų teigia, kad tai retai veiksminga ir 41 % apklaustųjų pažymi, kad žodinės pastabos yra dažnai veiksmingos. Akivaizdu, kad verbalinių priemonių veiksmingumas priklauso nuo turinio ir galbūt pačio pedagogo, kaip asmenybės. Galima daryti prielaidą, kad būtent toks būdas drausminti mokinį, kuris turi elgesio ir emocijų sutrikimą/ sunkumą yra laikinas. Mokinys trumpam laiko tarpui suvokia savo netinkamą elgesį ir retai reaguoja į mokytojo žodžius. Galbūt tokiems mokiniams veiksmingiau būtų ne tik žodinės pastabos, bet ir pastabos pateiktos raštu. Nasvytienė (2005) pabrėžia, kad elgesio taisyklėms klasėje reikėtų skirti ypatingą dėmesį. Jos turi būti tikslios, aiškos, pateikiamos naudojant vaizdines priemones.

Pedagogo gebėjimas taikyti pozityvias priemones ugdymo procese yra viena iš kompetencijų. Kurdamas gerą ir palankų santykio toną su mokiniu, turinčiu elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų, pedagogas formuoja palankesnes sąlygas mokymui ir mokymuisi. Apibendrinant galima teigti, kad pedagogai taiko pozityvias bendravimo ir skatinimo priemones. Savo darbe kaip drausminimo būdą dažniausiai veiksmingiausią nurodo netinkamo elgesio įvardijimą. Tuo tarpu Ališauskas ir kt. (2010) analizuodami elgesio ir emocijų sutrikimus/ sunkumus turinčių vaikų problemas ugdymo procese nurodo, kad problemų sprendimo kelias yra ne ieškoti ir fiksuoti netinkamo elgesio apraiškas ir įrodymus, o optimizuoti sąveikas: vaikai, bendraklasiai, šeima, pedagogai. Toliau aptarsime pedagogų nuomonę apie veiksmingiausias ugdymo formas susijusias su elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčiais mokiniiais bei kokia pagalba darbo atžvilgiu yra veiksminga pačiam pedagogui.

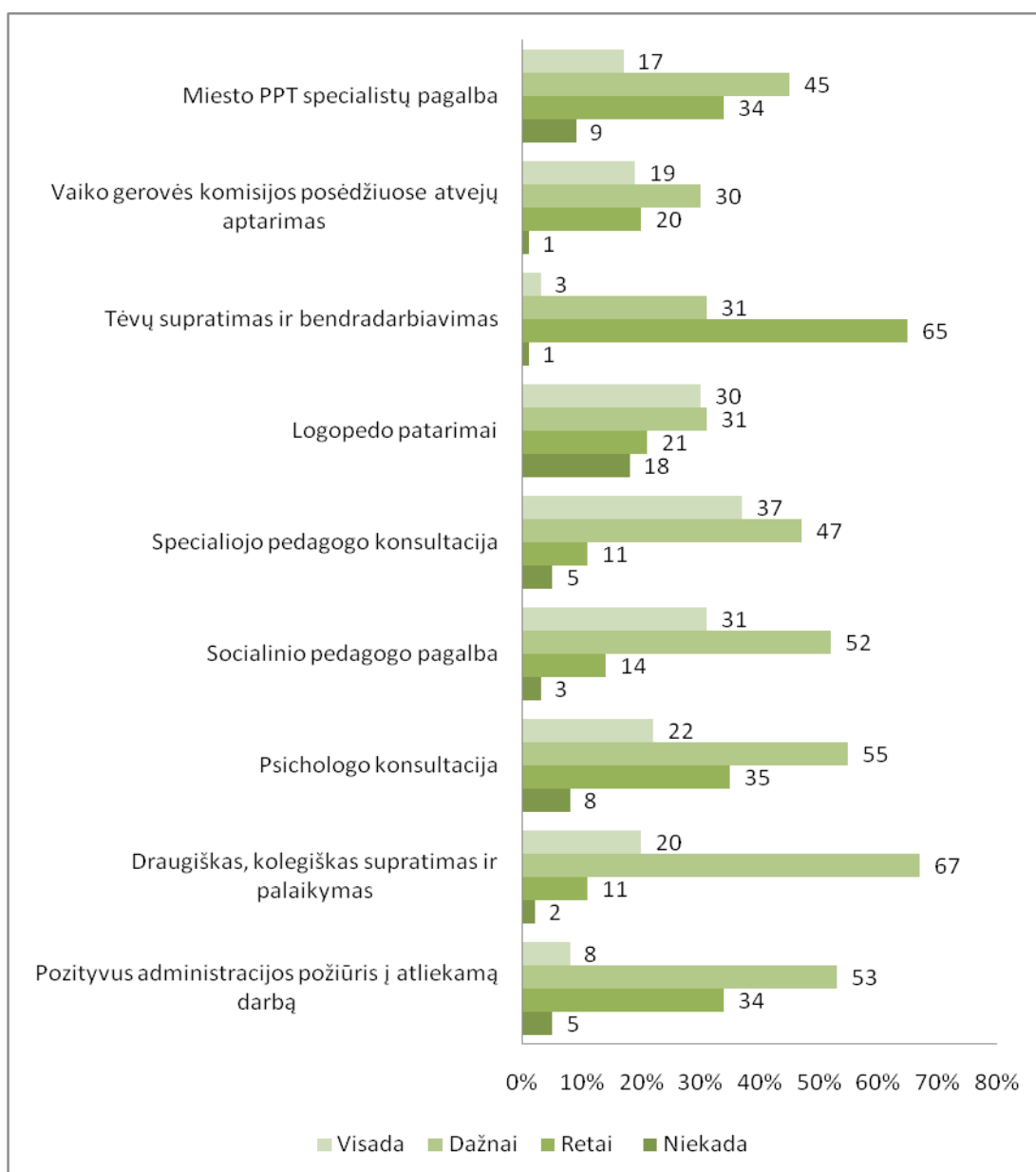
Pedagogai, specialistai teigia, kad veiksmingiausia ugdant mokinius turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų organizavimo forma ir ugdymo būdas yra ugdymas specialiojoje mokykloje ir ugdymas namuose, teigia 53 % apklaustųjų ir už dalinę integraciją bei už visišką integraciją siekiant inkluzijos pasisako 47 % respondentų (žr. 2 pav.).

2 pav. Veiksmingiausia ugdymo forma ir būdas elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turintiems mokiniams (N=106)

Pedagogų nuomonė išsiskiria. Tokį nuomonės skirtingumą lemia pedagogų patirtis su mokiniais. Mokytojo darbe labai svarbu, kad jis ugdymo procese galėtų taikyti įvairias metodikas, būdus, priemones. Ugdant elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčius mokinius reikia ne tik išmonės, patirties ir žinių, bet realių priemonių, padedančių kiek galima geriau mokiniui padėti pasiekti tikslo – kuo geresnių ugdymosi rezultatų. Deja, bet ne visos ugdymo įstaigos gali pasigirti turimu inventoriumi, t.y. priemonėmis, kurios tenkintų mokinių poreikius. Ne kiekvienoje ugdymo įstaigoje specialistai gali padėti visiems mokiniams, kuriems yra skiriama specialioji, socialinė ar psichologinė pagalba. Labai dažnai vyresnių klasių mokiniai lieka su minimalia pagalba. Specialiosiose ugdymo įstaigose dažniausiai dirba daugiau specialistų, mokyklos turi specializuotas priemones. Duomenys sutampa ir su Ališausko ir kt. (2010) atlikto tyrimo rezultatais. Tyrimo dalyvių manymu, dalinė integracija gera išeitis, nes visiškos integracijos atveju mokykla negali užtikrinti vaiko poreikių atitinkančios pagalbos. Respondentai akcentuoja, kad specialiosios mokyklos privalumas – galimybė suteikti įvairiapusišką pagalbą ir mokinio poreikius atitinkamą ugdymą.

Darbas su elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčiais mokiniais yra iššūkis kiekvienam pedagogui. Norint veiksmingai dirbti, siekti savo, kaip pedagogo ar specialisto užsibrėžtų tikslų yra reikalinga pagalba. Kitu anketoje pateiktu klausimu siekėme išsiaiškinti kokia pagalba yra veiksmingiausia pedagogams, dirbantiems su elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčiais mokiniais.

3 pav. Esama pagalba veiksmingam darbui su elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčiais mokiniais (%)

Šio tyrimo rezultatai atskleidė, kad veiksmingiausia pagalba (žr. 3 pav.), kurios visada sulaukia 37% pedagogų ir specialistų nurodo specialiojo pedagogo konsultaciją ir 30 % - logopedo patarimus. Dažniausiai veiksmingas pagalbos formas 60 % respondentų nurodo vaiko gerovės komisijos posėdžiuose vykstančius atvejų aptarimus; 67 % - kolegišką, draugišką supratimą ir palaikymą; 55 % - psichologo konsultacijas; 53 % - pozityvų administracijos požiūrį į atliekamą darbą; 52 % - socialinio pedagogo pagalbą ir 34 % - miesto PPT specialistų pagalbą. Retai veiksminga pagalba 65 % mokytojų teigia yra tėvų supratingumas ir bendradarbiavimas. Remiantis šio tyrimo rezultatais galima daryti išvadą, kad labiausiai pedagogams ir specialistams trūksta tėvų supratimo ir bendradarbiavimo. Ališauskas ir kt. (2010) teigia, kad būtina stiprinti visų ugdymo proceso dalyvių bendrą veiklą: norint pasiekti teigiamų vaiko elgesio pokyčių, svarbu, kad šiame

procesu dalyvauti ir atsakomybę dalytusi vaikai ir jų tėvai, mokytojai, specialistai, mokyklos vadovai.

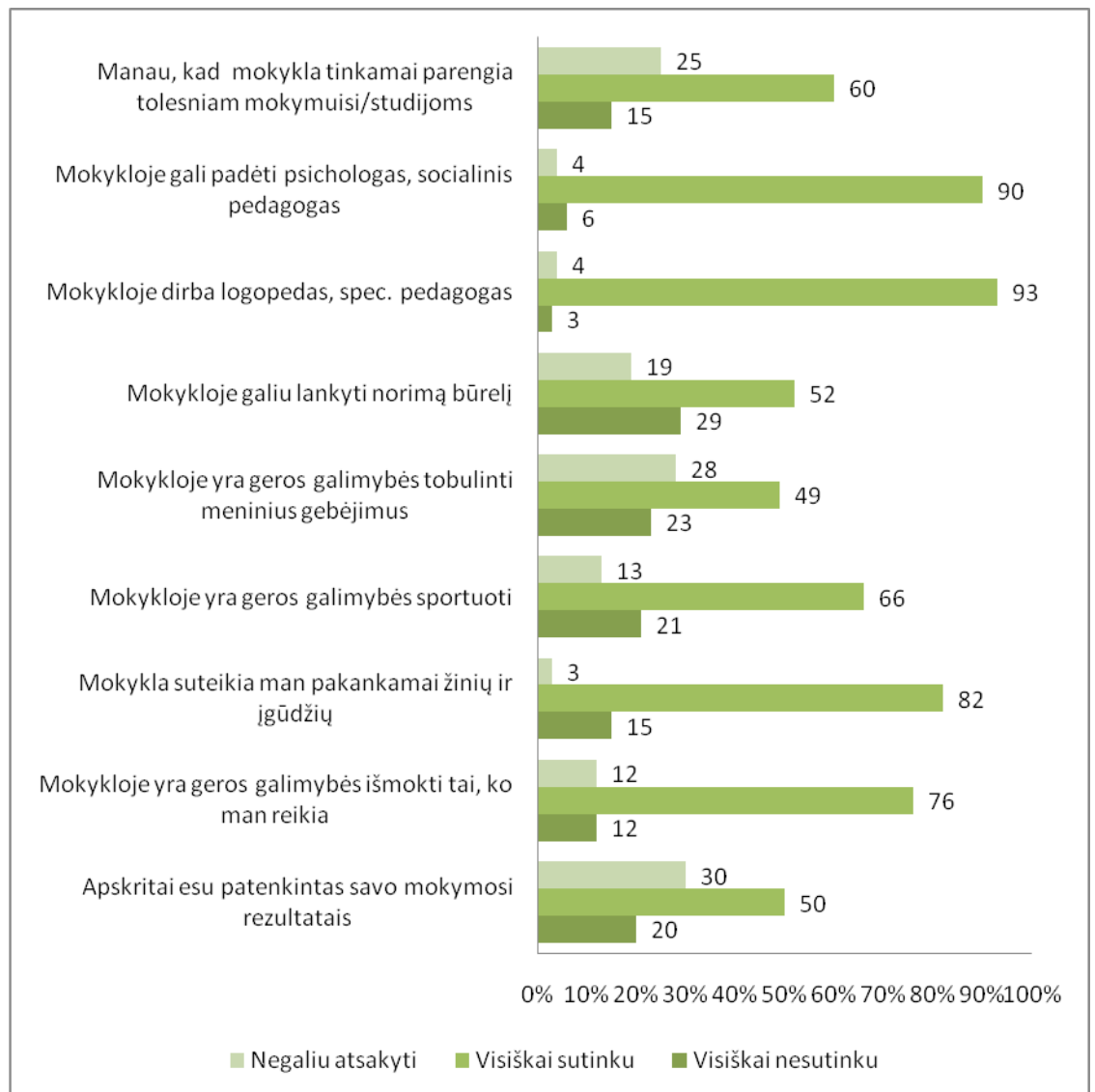
Pedagogo bendravimas ir bendradarbiavimas su šeima yra vienas iš svarbiausių ugdymo komponentų. Šios anketinės apklausos duomenys rodo, kad pedagogai dažniausiai naudoja ir įvardina kaip pačias veiksmingiausias bendravimo priemones su tėvais būtent šias: sprendimus apie vaiko problemas kartu mokykloje, kaip komanda - mokytojai ir tėvai nurodo 57 % apklaustųjų, 52 % - individualius pokalbius, 43 % - į vaiko gerovės komisijos vykdomus posėdžius, 42 % - tėvų kvietimas į mokyklą įvykus konfliktui, 40 % - kalbėjimąsi telefonu ar sms žinutėmis, 40 % - konsultacijas su specialistais. 40 % apklaustųjų teigia, kad psichologinės ir socialinės pedagoginės pagalbos veiksmingumas ir prieinamumas, 49 % - informacijos teikimas tėvams apie savo veiklą, mokomąsias programas, mokinių pažangumą, 49 % - tėvų skatinimas kuo aktyviau dalyvauti klasės, mokyklos gyvenime yra taip pat dažnai naudojamos bendravimo priemonės. Duomenys pateikti 5 priede.

Vienas iš svarbiausių besimokančios mokyklos tikslų – skatinti tėvus įsijungti į mokyklos bendruomenės veiklą. Mokyklos ir tėvų bendradarbiavimas sudaro sąlygas mokytojams ir tėvams mokytis vieniems iš kitų, veiksmingai spręsti problemas. ES SF projekto „Bendravimas – vertybė. Mokyklos bendruomenės bendradarbiavimo formų plėtra taikant vertybinių nuostatų formavimą bei inovatyvius švietimo metodus“ (2012) atlikto tyrimo metu (dalyvavo 76 mokyklos iš visos Lietuvos), išsiaiškinta, kad mokinių tėvai/globėjai, norėdami susisiekti su mokykla, dažniausiai renkasi bendravimą telefonu. Mokiniai ir mokytojai dažniausiai pasiūlymus, klausimus ir nusiskundimus pateikia tiesiogiai žodžiu.

Apibendrinant, galima teigti, kad pedagogai ugdydami elgesio ir emocijų sutrikimų/sunkumų turinčius mokinius stengiasi naudoti pozityvias ugdymo priemones. Siekiant kokybiškesnio šių mokinių ugdymo pedagogai stengiasi palaikyti glaudesnius ryšius su tėvais, susidūrę su problemomis kreipiasi pagalbos į kolegas, specialistus, kelia kvalifikaciją.

2.3. Mokinių požiūrio ir patirties į mokyklą, mokymąsi, bendravimą su mokytojais ir bendraamžiais rezultatų analizė

Mokymasis – pagrindinė moksleivio veikla, sąlygojanti pilnavertį asmenybės vystymąsi. Sėkmingas mokymasis siejamas su pozityviu savimonės, kitų asmenybės darinių formavimusi. Apklausoje dalyvavusių mokinių, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimų/sunkumų nuomonė apie mokymąsi pasiskirstė netolygiai. 48 % respondentų teigia, kad jiems mokytis kartais patinka, kartais ne. Labai patinka nurodo 39 % mokinių ir 13 % pažymi, kad mokytis nepatinka.

4 pav. **Mokinių požiūris į mokyklą ir mokymąsi (%)**

Kiekvienas savo paties mokymosi sampratas gali analizuoti, nagrinėdamas, kaip buvo ar yra mokomas ir kada geriausiai sekėsi mokytis ir išmokti. Mokinių požiūriui į mokymąsi mokykloje gali turėti įtakos jų mokytojai, bendraamžiai ar pati mokyklos aplinka.

Šios anketinės apklausos rezultatai rodo, kad daugiausiai paaugliai sutinka su visais anketoje pateiktais teiginiais apie mokyklą ir mokymąsi (žr. 4 pav.): 93 % nurodo, kad mokykloje dirba logopedas, spec. pedagogas, 90 % gali padėti socialinis pedagogas ir psichologas, 82 % pažymi, kad mokykla suteikia pakankamai žinių ir įgūdžių, 76 % mano, kad mokykloje yra geros galimybės išmokti ko jiems reikia, 66 % gali sportuoti, 60 % paauglių pritaria, kad mokykla tinkamai gali perengti tolimesnėms studijoms, 52 % - gali lankyti norimą būrelį, 50 % yra patenkinti savo mokymosi rezultatais ir 49 % gali tobulinti meninius savo sugebėjimus. Rezultatai išsiskiria ties trimis teiginiais: 20 % paauglių mano, kad jie nėra patenkinti savo mokymosi rezultatais, kai tuo tarpu 30 % neturi nuomonės apie tai. 29 % nurodo, kad mokykloje negali lankyti norimo būrelio, 19 % respondentų apie tai neturi tvirtos savo nuomonės. 23 % mokinių teigia, kad nėra galimybių tobulinti meninių gebėjimų ir 28 % negali nei pritarti, nei nepritarti. Galima daryti prielaidą, kad paauglystės amžiaus tarpsnis lemia mokinių nuomonę. Akivaizdu, kad apie savo realizuojančias veiklas, kurios skatina jų asmenybinį augimą ir jų stiprinimą mokiniai neturi tvirto požiūrio. Tačiau sutinka, kad mokykla yra ta vieta, kurioje gali išmokti, įgyti žinių ir įgūdžių bei sulaukti specialistų pagalbos.

Pedagogai ir specialistai dirbdami su mokiniais taiko įvairias skatinimo, drąsinimo ir bendravimo priemones. Šiuo anketoje pateiktu klausimu siekėme išsiaiškinti mokinių nuomonę apie taikomų priemonių dažnumą (žr. 5 lentelę), kad galėtumėme palyginti gautus rezultatus su pedagogų nuomone.

5 lentelė

Mokinių nuomonė apie pedagogų taikomas ugdymo priemones (% , N=122)

Priemonė	Visada	Dažnai	Retai	Niekada
Atleidžia nuo namų darbų užduočių	34	15	43	8
Padėkoja	27	42	27	4
Draugiškai su manimi kalbasi	38	34	24	4
Paspaudžia ranką	14	17	37	32
Teikia sutartyje numatytas lengvatas	16	26	34	24
Apkabina	6	7	27	60
Apdovanoja	17	12	43	28
Įvardija mano tinkamą elgesį	27	38	26	9
Pagiria mane	29	34	30	7
Padrąsina, paskatina	23	39	32	6
Kai kartu aptariame sėkmes	16	24	43	17
Paskiria darbo grupės pagrindiniu nariu	11	22	41	26
Materialiai paskatina (lipdukai, magnetukai)	11	10	35	44
Skiria man specialiai paruoštas užduotis kaip bausmę	5	11	25	59

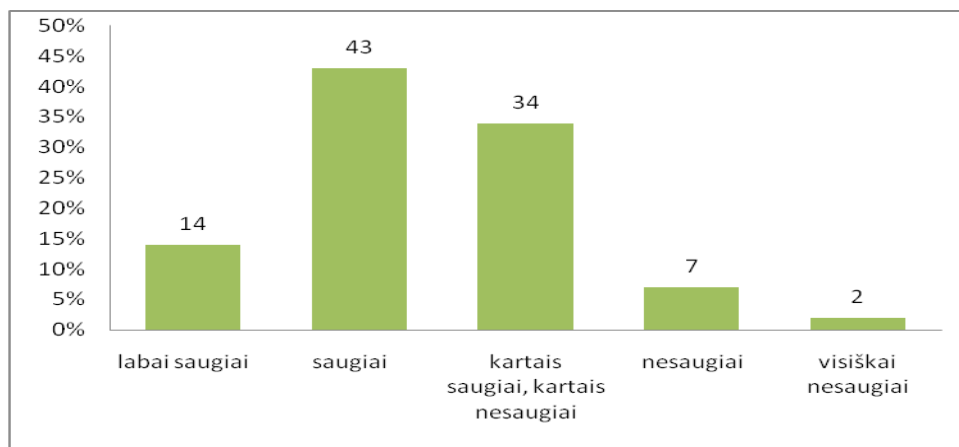
Dirba su manimi po pamokų	2	7	26	65
Kartu su manimi aptaria pasekmes	6	23	38	33
Stebėjimo lentelėje pažymi teigiamą įvertinimą	17	29	25	29

Išaiškėjo, kad 72 % paauglių mano, kad visada arba dažnai mokytojai ir specialistai yra linkę draugiškai kalbėtis su jais. 42 % apklaustųjų teigia, kad pedagogai dažnai jiems padėkoja, 39 % - drąsina, paskatina, 38 % - įvardina tinkamą elgesį. 43 % mokinių mano, kad retai pedagogai atleidžia nuo namų darbų, 37 % pažymi, kad retai paspaudžia ranką ir 43 % nurodo, kad apdovanoja ir kartu aptaria sėkmes. Yra priemonių, kurių mokytojai, anot mokinių, nelinkę taikyti bendraudami su mokiniais. 65 % paauglių teigia kad mokytojai nedirba su jais po pamokų, 60 % paauglių pažymi, kad mokytojai nėra linkę apkabinti, 44 % nurodo, kad jie materialiai neskatinami (lipdukais, magnetukais).

Atlikto tyrimo duomenimis dažniausiai veiksmingas ir naudojamas ugdymo procese skatinimo ir bendravimo priemonės pedagogai nurodo draugiškus pokalbius su mokiniais, taisyklių aptarimus, ribas, pasekmes, padėkojimą ir apdovanojimus, tinkamo elgesio įvardijimą, padrąsinimą, paskatinimą, sėkmių aptarimą, kaip drausmines priemonės pažymi žodines pastabas ir jų fiksavimą bei netinkamo elgesio įvardijimą. Remiantis gautais rezultatais, galima daryti prielaidą, kad pedagogų ir mokinių nuomonė sutampa dėl daugumos ugdymo priemonių naudojimo ugdymo procese. Mokinių atsakymai tik patvirtino prieš tai iškeltą prielaidą, analizuojant pedagogų nuomonę, kad verbalinės – žodinės skatinimo, bendravimo, drausminimo priemonės yra daug veiksmingesnės ir labiau naudojamos ugdymo procese. Apkabinimai, materialūs paskatinimai specialiai paruoštos užduotys, kaip bausmė tiek pedagogų, tiek mokinių nuomone nėra naudojamos. Išsiskyrė mokinių ir pedagogų nuomonės ties darbu su mokiniais po pamokų. 65 % paauglių nurodo, kad niekada pedagogai nesiūlo pasilikti po pamokų ir padirbėti, 26 % teigia, kad tai būna retai, 11 % - dažnai ir tik 2 % pažymi, kad visada mokytojai dirba su jais po pamokų. Tuo tarpu 18 % mokytojų nurodo, kad niekada savo veikloje nenaudoja šios priemonės, 63 % nurodo, kad retai dirba su mokiniais po pamokų ir 25 % pažymi, jog tai daro labai dažnai. Tokį nuomonių išsiskyrimą gali lemti skirtingas suvokimas. Mokiniais pasilikimas po pamokų dažniausiai suvokiamas, kaip bausmė už netinkamą elgesį pamokos metu. Tuo tarpu pedagogai dirbdami su elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčiais mokiniais siūlo jiems pasilikti ir padirbėti po pamokų vedami gerų paskatų. Šių sutrikimų ar sunkumų turintiems mokiniams reikia daugiau laiko susikaupti ir produktyviai dirbti.

Saugumas mokykloje – viena iš pagrindinių geros savijautos ir mokymosi motyvacijos sąlygų, teigia Vaitiekūnas (2005). Mokykloje kiekvienas vaikas turėtų jaustis reikšmingas ir saugus. Deja, mokyklos realybė yra visai kitokia. Pūras ir kt. (2006) teigia, kad mokinių apklausos rodo, jog

nemaža dalis vaikų mokyklose tampa agresijos, pasireiškiančios patyčiomis, aukomis. Rezultatai apie paauglių saugumo jausmą mokykloje pateikti 5 paveiksle.

5 pav. **Paauglių saugumo mokykloje vertinimas** (% , N=122)

Akivaizdu, kad didžioji dalis mokinių mokyklose jaučiasi saugiai (43 %) ir labai saugiai (14 %). Visa tai iš dalies lemia stipresnę mokymosi motyvaciją, norą lankyti mokyklą. Respondentų į šį klausimą atsakymų analizė rodo, kad tik maža dalis jaučiasi nesaugiai (7 %) arba visiškai nesaugiai (2 %). Gauti atsakymai sutampa su visuomeninės organizacijos tyrimo² „Saugi mokykla“ (2010) pateikta analize, kai 86,5 % moksleivių mokykloje jaučiasi saugiai. Nepaisant to, lieka 13,41 % moksleivių, kurie jaučiasi nesaugūs savo mokyklose.

Draugai, sutarimas su bendraklasiais, gera atmosfera klasėje yra vieni iš svarbiausių veiksnių, padedančių mokytis ir siekti geresnių rezultatų. Šios anketinės apklausos rezultatai rodo, kad 87 % paauglių daugiausiai turi 2 ir daugiau draugų, 12 % iš jų – turi 1-2 draugus ir tik 1 % pažymi, kad neturi draugų ugdymo įstaigoje. 66 % mokinių yra linkę sutarti su savo klasiokais, 9 % iš jų – nesutaria, 22 % paaugliai neturi nuomonės apie draugystę ir 3 % nurodo, kad nebendrauja su savo klasiokais. Didžioji dalis – 49 % paauglių savo klasėje jaučiasi pakankamai gerai, 28 % - laimingi, 17 % - neutraliai. Liūdina ir kelia susirūpinimą, kad net 33 % mokinių nori sprukti ir 3 % jaučiasi užgulti.

Atlikto tyrimo duomenys rodo, kad mokiniai turi gerų draugų, sutaria su bendraamžiais savo klasėje. Didžioji dalis jaučiasi pakankamai gerai ir laimingai. Akivaizdu ir tai, kad net trečdalis respondentų nėra gerai besijaučiantys savo bendraamžių tarpe. Draugai, draugystė yra vieni iš svarbiausių emocinės sferos veiksnių paauglystės amžiaus tarpsnyje. Elgesio ir emocijų sutrikimus/ sunkumus turintys paaugliai dažnai negeba kurti ir palaikyti santykių, bendrauti ir bendradarbiauti. Dažniausiai jie susiduria su atstūmimu, ignoravimu, vienišumu, patyčiomis ir kt. Paaugliui yra būdingas padidėjęs jautrumas, labilios emocijos dėl lytinio brandumo. Todėl

² Visuomenės organizacijos tyrimas. (2010). „Saugi mokykla“. Prieiga per internetą: <http://gelbvaik.lt/ka-mes-darome/kova-pries-smurta/pilotinis-projektas> (žiūrėta: 2013-04-06).

adekvačiai ir suprantamai toleruoti elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turintį bendraklasį yra labai sunku. Galkienė (2005) teigia, kad elgesio ir emocijų sutrikimai/ sunkumai – dažnas reiškinys bendrojo lavinimo mokyklose. Pernelyg didelis aktyvumas, dėmesio sutrikimai, agresyvumas, motyvacijos stoka apsunkina juos supančių suaugusiųjų, bendraamžių ir pačių vaikų gyvenimą.

Siekiant išsiaiškinti mokinių požiūrį į patyčias, jų vertinimui buvo pateikti penki teiginiai (žr. 6 lentelę). Beveik po trečdalis respondentų pažymi, kad patyčios klasėje retai arba dažnai egzistuoja. 56 % apklaustųjų nurodo, kad iš jų yra tyčiojamasi. 48 % paauglių teigia, kad jie retai yra linkę tyčiotis iš kitų. Taip pat retai gina bendraklasį iš kurio yra tyčiojamasi. Smurtinis mokinių elgesys yra viena iš priežasčių, dėl kurios mokiniai nėra linkę prašyti pagalbos, vengia lankyti mokyklą.

6 lentelė

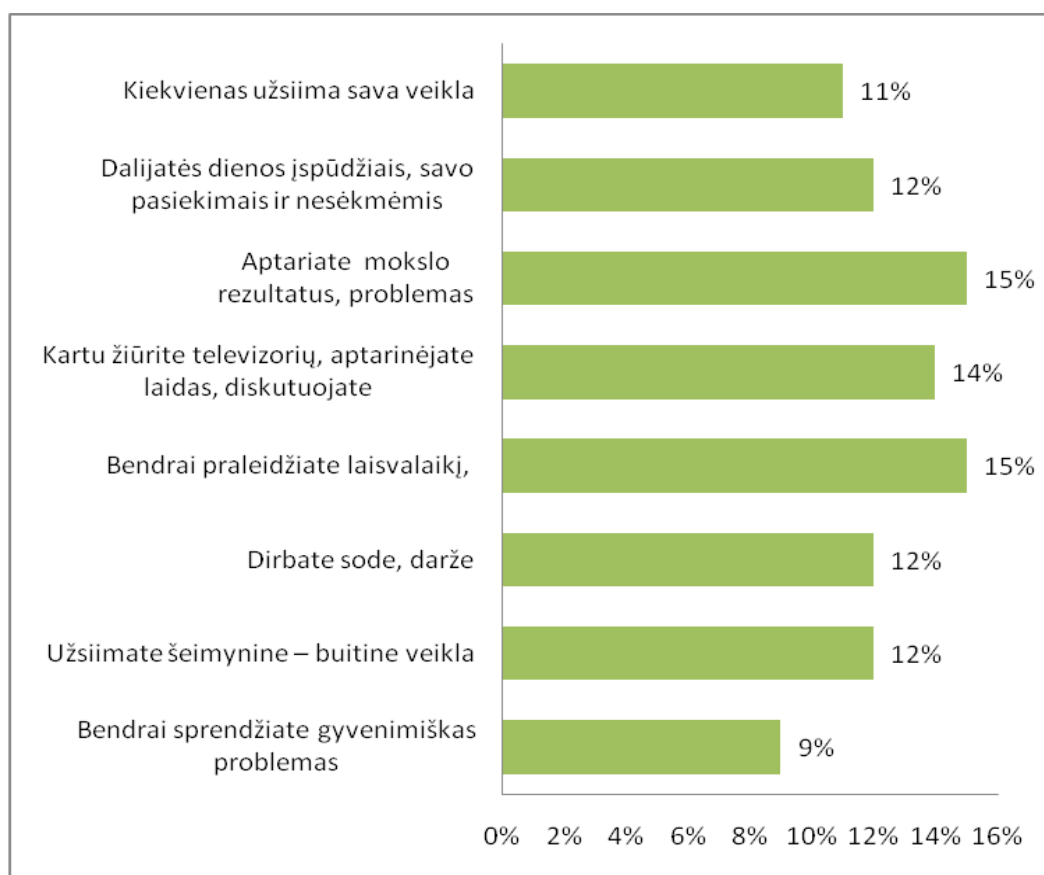
Mokinių požiūris į patyčias (% , N=122)

Teiginys	Visada	Dažnai	Retai	Niekada
Klasėje egzistuoja patyčios	13	37	39	11
Iš manęs yra tyčiojamasi	2	15	56	27
Aš tyčiojuosi iš kitų	2	7	48	43
Esu gynęs bendraklasį	11	20	48	21
Kai iš manęs tyčiojasi man niekas nepadeda	12	15	37	37

Kaip teigia Civinskas ir kt. (2006), vaikai nuolat patiria baimę mokykloje, paniškai bijo mokytojų, kitų vaikų patyčių, pakeliui į mokyklą ar iš jos jie bijo priešišškai nusiteikusių kitų vaikų ir jaunimo grupelių arba vyresniųjų klasių mokinių. Po 37 % respondentų mano, kad retai arba niekada kai iš jų tyčiojasi niekas jiems nepadeda. Gauti duomenys sutampa su visuomenės organizacijos tyrimo „Saugi mokykla“ analizės (2010) pateikta išvada, jog apklaustieji, matydami patyčių situacijas lieka abejingi: nepalaiko nei smurtautojo, nei asmens patiriančio patyčias.

Apibendrinat galima daryti išvadą, kad elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turintys paaugliai retai patiria patyčias ugdymo įstaigoje. Mokiniai anketoje ties teiginiais daugiausia savo nuomonę išreiškė apie patyčias kaip retą reiškinį. Kyla klausimas, ar tiesiogines ir netiesiogines žodinės agresijos apraiškas, netinkamą, žeminantį elgesį silpnesnio atžvilgiu paaugliai suvokia kaip patyčias, ar priima kaip bendravimo būdą, t.y. normą mokykliniame gyvenime. Apginti, apsaugoti paauglius nuo patyčių visų pirmiausia gali patys artimiausi asmenys – šeima. Tinkamas pavyzdys, skatinimas konfliktus ir problemas spręsti tinkamomis, pozityviomis formomis, atviras bendravimas, pasitikėjimas šeimoje yra svarbūs veiksniai paauglio turinčio elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų gyvenime. Kitu anketo klausimu buvo siekiama išsiaiškinti ką paaugliai veikia kartu su šeima.

Miškinis (2003) pabrėžia, kad šeimoje lemiamą vaidmenį vaidina tėvai, nes šeima yra tobuliausias vaiko auginimo ir auklėjimo institutas, kuriame auklėjimas yra nenutrūkstamas ir nuolat koreguojamas. Vaikas stebi ir perima šeimos gyvenimo būdą, jos narių dorovinę ir dvasinę kultūrą, elgesį, vertybines orientacijas, elgesio normas, veiklos ir bendravimo su kitais būdus. Tyrimo rezultatai parodė, kad dauguma respondentų turi pakankamai stiprų ryšį su šeima. Rezultatai pasiskirstė gana tolygiai (žr. 6 pav.). Leisdami laiką su visa šeima dažniausiai 15 % nurodo, kad bendrai leidžia laisvalaikį, 14 % paauglių kartu su tėvais žiūri televizorių, aptarinėja laidas, diskutuoja, 15 % aptarinėja mokslo rezultatus, problemas. Mokiniai kalbasi su savo tėvais, dalinasi įspūdžiais, pasiekimais ir nesėkmėmis pažymi – 12 % apklaustųjų. Po 12 % paauglių nurodo, kad jie kartu su šeima dirba sode, darže, užsiima buitine veikla. 11 % mokinių teigia, kad šeimoje kiekvienas linkęs užsiimti sava veikla ir 9 % kartu su šeima sprendžia gyvenimiškas problemas.

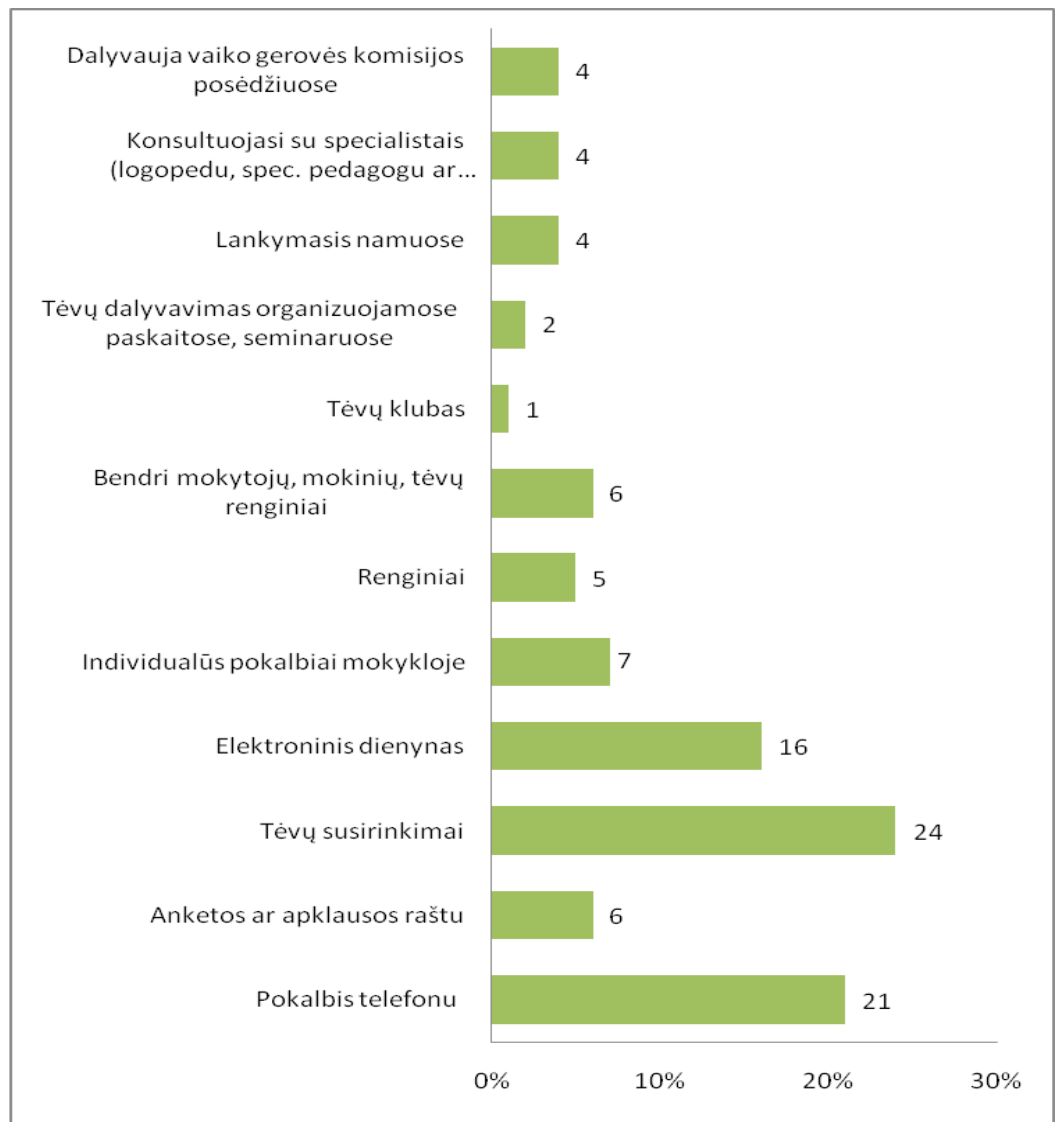
6 pav. **Mokinių veikla su šeima kai visi būna kartu** (% , N=122)

Akivaizdu, kad paaugliai turintys elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų bendrauja su šeima aktyviai. Kyla klausimas kiek tai kokybiška, nes televizoriaus žiūrėjimas yra priskiriamas prie pasyvių laisvalaikio ir bendravimo formų. Labiausiai įtaką paauglių vertybių formavime daro šeima ir žiniasklaida (radijas, televizija, internetas, laikraščiai ir kt.). Kvietkienė ir kt. (2002) pažymi, kad svarbų impulsą socializacijos raidai, o joje esančiam ir laisvalaikiui, daro gatvės

subkultūra, žiniasklaida. Yra daugelis veiksnių, kurie daro įtaką asmens socialinei individualizacijai bei nuo to iš dalies priklausančiam laisvalaikio praleidimo būdai.

Švietimo ir mokslo ministerijos (2008) atlikto nacionalinio 6- 10 klasių mokinių pasiekimų tyrimo išvadų duomenys nurodo, kad socialinių–edukacinių-ekonominių mokinių namų aplinkos aspektų analizė rodo, jog mokykla susiduria su naujais iššūkiais, susijusiais su mokinių namų aplinkos kaita – vaikai į mokyklą ateina su „kitokia“, ne visada geresne, patirtimi. Jų mokymosi sąlygos namie pasikeitė ne tik į gerąją pusę. Edukacinės namų aplinkos analizė rodo, jog mokinių namuose mažėja knygų, o turinčių namuose kompiuterį, internetą mokinių dalis per keletą metų išaugo trečdaliu. Visuomenės gyvenimo tempas atsiliepia ir tėvų bei vaikų bendravimui. Keleto metų rezultatai rodo, jog tėvai mažiau bendrauja su vaikais, rečiau leidžia laisvalaikį, domisi vaikų mokymusi. Tai, jog tėvai mažai bendrauja su jais, vaikais, nes yra labai užimti nurodė 16 proc. šeštokų ir 18 proc. dešimtokų (2007 m. duomenimis 26 proc. ketvirtokų ir 16 proc. aštuntokų). Nemaža dalis mokinių gyvena nepilnose šeimose (apie 20 proc.), 10 proc. mokinių bent vienas iš tėvų dirba užsienyje. Ugdymo procese kitas labai svarbus aspektas yra mokytojų bendravimas su tėvais. Kitu anketos klausimu siekėme išsiaiškinti mokinių nuomonę apie mokytojų bendravimo būdus su tėvais.

Pedagogai dažniausiai stengiasi palaikyti ryšį su tėvais ir mano, kad tai veiksmingiausios priemonės ugdymo procese yra būtent šios: 42 % nurodo tėvų kvietimą į mokyklą įvykus konfliktui, tėvų dalyvavimas vaiko gerovės komisijos posėdžiuose, 40 % - kalbėjimasis telefonu ar sms žinutėmis, 52 % individualūs pokalbiai. Mokinių nuomonė apie bendravimą mokytojų su tėvais dauguma aspektu sutampa. Jie mano, kad pedagogai (žr. 7 pav.) dažniausiai yra linkę su jų tėvais bendrauti: 24 % nurodo tėvų susirinkimo metu, 21 % bendrauja pokalbiais telefonu, 16 % teigia, kad elektroninio dienyno pagalba, 7 % - individualūs pokalbiai mokykloje.

7 pav. **Mokinių nuomonė apie mokytojų bendravimo būdus su tėvais (%)**, N=122)

Tėvų klubas, lankymasis namuose tiek mokytojų, tiek mokinių nurodomos, kaip mažiausiai naudojami bendravimo būdai. Apibendrinant galima teigti, kad pedagogų ir tėvų bendravimas dažniausiai palaikomas susirinkimo metu, per individualius pokalbius ar telefonu. Akivaizdu, kad labiau priimtinesni yra tradicinio bendravimo būdai. Naujesnių formų, kaip tėvų klubas, renginiai, tėvų bibliotekėlė ar savipagalbos grupės yra labai retas reiškinys.

Elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turintis paauglys neretai susiduria su įvairiomis problemomis. Kitu anketoje pateiktu klausimu mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų, norėjome išsiaiškinti su kuo apie savo problemas jie yra linkę kalbėtis. Išaiškėjo, kad 22 % respondentų labiausiai apie savo sunkumus dalinasi su tėvais, 19 % savo problemomis dalinasi su auklėtoju, 19 % su draugais ir 16 % su broliais ir seserimis. Mažiausiai apie problemas dalinasi su mokykloje dirbančiu personalu (logopedu, psichologu, spec. pedagogu, direktoriumi, pavaduotoju, valytoju, budėtoju, virėju). Šiek tiek palyginus su mokyklos personalu, mokiniai daugiau linkę kalbėtis su soc. pedagogu ir dalyko mokytoju. Gauti duomenys, leidžia

daryti išvadą, kad mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų artimiausi yra šeimos nariai su kuriais jie pasikalba, aptaria mokslo rezultatus ir kt. Tai yra labai asmeniška. Jeigu mokinys supranta savo neadekvatų elgesį ir emocijas, normalu, kad dalintis negatyvais potyriais yra nemalonu su asmenimis, kurie nėra artimi. Dėl ugdymosi problemų mokyklose mokiniams gali padėti joje dirbantys specialistai. Paaugliams, kurie turi elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų dažniausiai ugdymo procese yra reikalinga specialistų pagalba. Paauglių nuomonė apie pagalbos naudingumą ir užsiėmimų lankymą pateikta 7 lentelėje.

7 lentelė

Mokinių nuomonė apie specialistų pagalbą ir užsiėmimus (%) (N=122)

Specialistai	Pagalba		Lankymas	
	Naudinga	Mažai naudinga	Taip	Ne
Logopedas	58	42	12	107
Specialusis pedagogas	63	37	27	73
Socialinis pedagogas	58	42	25	75
Psichologas	60	40	28	72

Priešingai nei teigia pedagogai, manydami, kad specialistų pagalbos trūksta mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų, paaugliai nurodo, kad pagalba yra daugiau naudinga, bet užsiėmimų nėra linkę lankyti. Akivaizdu, kad 5- 9 klasių mokiniai nelanko užsiėmimų pas logopedą, tai pažymi net 107 apklaustasis. Pas specialistus: socialinį pedagogą, psichologą dažniausiai mokiniai yra nukreipiami - rekomenduoti PPT, pedagogų, tėvų ar kitų asmenų. Tokius rezultatus galbūt lemia reali situacija ugdymo įstaigose. Mokyklose dirbantys specialistai dažniausiai pirmenybę korekcijai teikia pradinio amžiaus mokiniams, ypatingai logopedo pagalbą. Socialinio pedagogo ir specialiojo pedagogo pagalba yra prieinama platesniam mokiniui ratui. Svarbu akcentuoti tai, ar ugdymo įstaiga turi šiuos specialistus.

Taigi rezultatai rodo, kad pedagogai kasdien susiduria su elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčiais mokiniams. Pedagogų, specialistų ir mokinių nuomone apie taikomas bendravimo, skatinimo, drausminimo priemones (jų veiksmingumą) ugdymo procese turi intervencines sąsajas. Sutampa pedagogų ir mokinių požiūris į bendravimą su tėvais (individualus bendravimas, susirinkimai, pokalbiai telefonu ir kt.), priemonių naudojimą. Galima daryti prielaidą, kad pedagogų patirtis ugdant ir auklėjant mokinius, turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų yra plati. Akivaizdu, kad stiprinant pagalbos veiksmingumą yra reikalinga ne tik specialistų, bet svarbiausia – tėvų (globėjų) glaudesnio bendravimo ir bendradarbiavimo. Svarbu pasiekti, kad mokiniai gautų pagalbą, palankias sąlygas, turėtų saugumo jausmą mokykloje, nes tai būtų ta

aplinka, kuri galėtų padėti mokiniams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų pasiekti tikslą - mokytis ir augti dorais bei visuomeniškais piliečiais.

IŠVADOS

1. Remiantis mokslinė literatūra ir tyrimo duomenų analize, galime teigti, kad pastaruoju metu elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumus turinčių mokinių ugdymas ir pagalba jiems yra aktuali problema visuomenėje. Vaikams, turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų būdinga: elgesys, kuris pasireiškia kraštutinumais, problemos yra ilgalaikės, dažniausiai neatitinkančios gyvenimiškų, socialinių normų. Svarbu tokiems vaikams suteikti reikiamą pagalbą: taikyti įvairius būdus ir metodus, naudoti skatinimo sistemą, bendradarbiauti su vaiko šeima, skatinti tėvus domėtis savo vaiku ir jo problemomis ugdymo įstaigoje, organizuoti mokymus. Tobulinant elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčių mokinių ugdymą ir siekiant geresnių ugdymo(si) rezultatų, reikia visų pirma padidinti mokyklų finansavimą, išleisti daugiau metodinės literatūros pedagogams apie darbą su elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčiais mokiniais. Mokytojams būtina aktyviau bendrauti ir bendradarbiauti su kitais ugdymo įstaigos pedagogais, specialistais, mokinių tėvais bei pačiais elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčiais mokiniais.

2. Išanalizavus pedagogų nuomonę apie mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų/sunkumų, ugdymo(si) procesą paaiškėjo, kad pedagogai stengiasi naudoti įvairias pozityvias bendravimo, skatinimo priemones. Veiksmingiausia pagalba kurios visada sulaukia pedagogai yra specialiojo pedagogo konsultacija ir logopedo patarimai. Kursai, mokymai, seminarai, paskaitos, konsultacijos yra populiariausi, pedagogų nuomone, ir dažniausi kompetencijos tobulinimo būdai ir formos. Kaip veiksmingiausią ugdymo formą ir būdą mokiniams turintiems elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų nurodo ugdymą specialiojoje mokykloje (dažniausiai dirba daugiau specialistų, mokyklos turi specializuotas priemones), mažiau - dalinę integraciją. Individualus santykis yra veiksmingesnis ugdymo prasme elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčiam paaugliui. Savo veikloje naudoja drausminimo būdus: dažniausiai įvardija jų netinkamą elgesį, išreiškia žodines pastabas ir fiksuoja pastabas. Tačiau šios drausminimo priemonės padeda tik laikinai suvaldyti nepageidaujamą mokinio elgesį, neišsprendžia problemos. Veiksmingiausios yra tradicinės bendravimo priemonės (tėvų susirinkimai, kalbėjimasis telefonu, individualūs pokalbiai ir kt.) su tėvais. Pedagogams reiktų atkreipti dėmesį į šiuolaikiškesnius bendravimo būdus su tėvais, kurie juos paskatintų labiau įsijungti į mokyklos bendruomeninį gyvenimą.

3. Išanalizavus elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų turinčių paauglių požiūrį susijusį su mokykla, mokymusi, bendravimu su mokytojais ir bendraamžiais, paaiškėjo, kad didžioji dalis apklaustųjų mokyklose jaučiasi saugiai. Mokiniai turi gerų draugų, sutaria su klasiokais ir savo klasėje didžioji dalis jaučiasi pakankamai gerai ir laimingai. Paaugliai yra patenkinti savo mokymosi rezultatais, jie mano, kad mokykloje yra geros galimybės išmokti ko

jiems reikia, mokykla suteikia pakankamai žinių ir įgūdžių, mokykloje dirba logopedas, spec. pedagogas, gali padėti socialinis pedagogas ir psichologas. Pedagogai stengiasi naudoti pozityvias, daugiau verbalinio tipo skatinimo, bendravimo priemones. Mokiniai antrina, kad pedagogai su tėvais bendrauja kviesdami juos į mokyklą, vaiko gerovės komisijos posėdžius, bendrauja telefonu ar sms žinutėmis, individualiais pokalbiais. Leisdami laiką su visa šeima dažniausia bendrai leidžia laisvalaikį, žiūri televizorių, aptarinėja laidas, diskutuoja, aptarinėja mokslo rezultatus, problemas. Apie savo problemas paaugliai yra linkę dalintis su artimaisiais. Mokiniai nurodo, kad specialistų pagalba yra naudinga, bet užsiėmimų nėra linkę lankyti. Trečdalis respondentų nėra gerai besijaučiantys savo klasiokų tarpe. Daugiau nei pusė apklaustųjų nurodo, kad iš jų yra tyčiojamas. Svarbu atkreipti dėmesį į patyčių problemą. Reiktų labiau dėmesio skirti prevencinėms programoms, orientuotoms į paauglius.

LITERATŪRA

1. Ališauskas, A. ir kt. (2010). *Specialiųjų poreikių asmenų ugdymo (si) formų įvairovės tyrimas*. SPPC ir ŠU. Vilnius.
2. Ališauskienė, S., Miltenienė, L. (2004). *Bendradarbiavimas tenkinant specialiuosius ugdymosi poreikius*. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto biblioteka.
3. Ambrukaitis, A. (2005). *Specialiojo ugdymo kaitos bruožai*. Šiauliai.
4. Barkauskienė, R.; Dervinytė Borganzoni, A.; Bieliauskaitė, R.; Jusienė, R.; Raižienė, S. (2009). *Ankstyvosios vaikų aktyvumo ir dėmesio sutrikimo diagnostikos galimybės*. Medicina, 45(10): 764–771.
5. Bitinas, B. (2004). *Hodegetika: auklėjimo teorija ir technologija*. Vilnius: Kronta.
6. Beresnevičienė, D. (2003). *Jauno suaugusiojo psichologija*. Vilnius: VPU.
7. Bolger K.E., Patterson C.J., Thompson W.W., Kupersmidt I.B. (1995). *Psychological Adjustment among Children Experiencing Persistent and Intermittent Family Economic Hardship*. Child Development. V.66, Nr. 4, P. 1107- 1129.
8. Burkauskaitė, R.; Bieliauskaitė G., (2002). *Mokymosi negalią turinčių vaikų elgesio ir emocijų sunkumai*. Medicina. 38(4): 439–443.
9. Civinskas, R. ir kt. (2006). *Vengiančių lankyti mokyklą vaikų problemos ir poreikiai*/ Monografija. Vilnius: VPU.
10. Dabartinis lietuvių kalbos žodynas. (2000). Vilnius.
11. Dapkienė, S. (1998). *Papildomo ugdymo formos*. Šiauliai: Litera.
12. Dembinskas, A. (2003). Psichiatrija.
13. Dervinytė – Bongarzoni, A. ir Čižienė, I. (2008). *Pagalbos galimybės aktyvumo ir dėmesio sunkumų turintiems vaikams*“. Metodinės rekomendacijos mokyklų specialistams. SPPC Vilnius.
14. Dėl pedagogų rengimo reglamento patvirtinimo. (2012 05 15). Nr. V – 827. Prieiga per internetą: www.smm.lt/ti/docs/istatymai/viii-969.htm (žiūrėta: 2013-04-06).
15. Dovydaitienė, M. (1994). *Skyrybų poveikio vaikui problema psichologijoje*. Psichologija. Nr.13.
16. East, V. ir Evans. (2008). *Vienu žingsniu*. Praktinis vaiko specialiųjų poreikių tenkinimo vadovas. Vilnius.
17. ES SF projektas „Bendravimas – vertybė. Mokyklos bendruomenės bendradarbiavimo formų plėtra taikant vertybinių nuostatų formavimą bei inovatyvius švietimo metodus“. *Sėkminga mokyklų bendruomenių bendradarbiavimo patirtis*. Prieiga per internetą:

<http://www.bendravimas-vertybe.ziburiogimnazija.lt:8080/files/files/analize.pdf> (žiūrėta: 2013 03 30).

18. Gage, N., Berline, r D. (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius: Alma litera.
19. Gailienė, D. (1996). *Savižudybė? Ne. Lietuvos suicidologijos asociacija*. Vilnius: Mintis.
20. Galkienė, A. (2005). *Heterogeninių grupių įtaka: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje*. VŠĮ ŠU leidykla.
21. Gedvilienė, G. ir kt. (2010). *Mokytojų kvalifikacijos tobulinimo poreikiai*. Mokslo studija. Kaunas: VDU leidykla.
22. Geležinienė, R., Ruškus J. (2008). *Mokytojų veiklų, ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius vaikus, tipologizavimas*. Specialusis ugdymas. Specialistų kompetencijos plėtra. 2 (19)
23. Geležinienė, R. (2009). *Įrodymais grįstos mokytojo veiklos konstravimas ugdant emocijų ir elgesio sutrikimų turinčius mokinius*. (Nepublikuota daktaro disertacija, Šiaulių Universitetas.
24. Hallahan D. P., Kauffman J. M. (2003). *Ypatingieji mokiniai. Specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma litera.
25. Juodraitis, A. (2003). *Vaikai, turintys emocijų ir elgesio sutrikimų. Specialiojo ugdymo pagrindai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
26. Jusienė, R., Platkevičiūtė, V. (2003). *Motinų streso įveikimo budai ir vaiku emocijų bei elgesio sunkumai*. *Psichologija*. 27 tomas. P. 7 – 17.
27. Justickis, V. (2011). *Psichologinės pagalbos galimybės vaikams, turintiems emocijų bei elgesio problemos: dialektinės elgesio terapijos efektyvumo analizė*. Socialinis darbas. Nr. 10(1). Vilnius.
28. Kaffemanas, R. (2000). *Vaikų agresyvaus elgesio priežasčių psichologinė analizė. Specialusis ir socialinis ugdymas (tarptautinis aspektas)*. Mokslinės konferencijos medžiaga. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
29. Kondrašovienė, L. (2000). *Socialinės pedagogikos profesinio mokymo reformos programos koordinavimo centras*. Vilnius.
30. Kvietkienė, G., Mockevičienė, D. (2002). *Socialinio pedagogo ABC. Socialinis ugdymas V*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
31. Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas. 2011 m. liepos 13 d. ISAK P-1265/V-685/A1-317 Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/ugdymas/specialusis/teises_aktai.htm. (žiūrėta: 2013-04-16).

32. Lietuvos respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas (2011 03 17) Nr. XI – 1281. (Žiūrėta 2013-03-14). Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/ti/docs/strategija2003-12.doc>.
33. Lietuvos statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės. (Žiūrėta 2013-03-14). Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id>.
34. Mackenzie, N. (2008). *Supporting Positive Behaviour in Alberta Schools. A school-wide approach*. <http://www.assembly.ab.ca/lao/library/egovdocs/2008/aled/165332.pdf> (žiūrėta 2013-03-02).
35. Markevičiūtė, A.; Kalkytė, R.; Adomaitienė, V.; Gudienė, D.; Vėlavičienė, D. (2007). *Paauglių psichikos sutrikimų sąsajos su jų patiriamais psichosocialinio prisitaikymo sunkumais*. Medicina. 43(8): 647–656.
36. *Medicinos enciklopedija*. (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidykla.
37. McMahon R.J. (1994). *Diagnosis, Assessment, and Treatment of Externalizing Problems in Children: The Role of Longitudinal Data*. Journal of Consulting and Clinical Psychology. V.62, Nr.5, P.901- 917.
38. Miller, A. L.; Glinski, J.; Woodberry, K. A.; Mitchell, A. G.; Indic, J. (2002). *Family Therapy and Dialectical Behavioral Therapy with Adolescents*. Part I. Proposing a Clinical Synthesis. *Americal Journal of Psychotherapy*., 56(4): 568–584.
39. Miller, A. L.; Rathus, J. H.; DuBose, A. P.; Dexter-Mazza, E. T.; Goldklang, A. R. *Dialectical Behavioral Therapyfor Adolescents*. L. A. Dimeff, K. Koerner (Eds.). (2007). *Dialectical Behavior Therapy in Clinical Practice*. Applications across Disorders and Settings. New York: The Guilford Press, p. 245–263.
40. Myers G. D. (2000). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika
41. Miškinis, K. (2003). *Šeima žmogaus gyvenime*. Kaunas: Mintis.
42. Monkevičienė, O. *Ar galima auklėti be bausmių*. Iš: Ikimokyklinis.lt [elektroninis išteklius]: [Europos socialinio fondo lėšomis Ugdymo plėtotės centro bei Švietimo ir mokslo ministerijos iniciatyva sukurtas informacinis portalas]. 2010. P. [1-6]. Prieiga per internetą: <http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/teveliams/ar-galima-aukleti-be-bausmiu/2387>. (žiūrėta: 2013 03 30).
43. McKinney JD. (1991). *Longitudinal research on the behavioral characteristics of children with learning disabilities*. J Learn Dis.
44. Nasvytienė, D. (2005). *Vaiko elgesio ir emocinės problemos*. Kontekstas, psichologinis įvertinimas ir pagalba. Metodinis leidinys aukštajai mokyklai. Vilnius: VPU.
45. Navaitis, G. (2007). *Psichologinė parama paaugliams ir jų tėvams*. Kaunas.

46. Pakalnienė, E., Barkauskienė, R. (2006). *Draugystės kokybė ir sąsajos su bendraamžių grupės priėmimu paauglystėje*. *Psichologija*. Tomas 34. P. 103 – 111.
47. Petruolytė, A. (2003). *Jaunesniojo paauglio socialinė raida*. Vilnius: VPU.
48. Pukinskaitė, R. (2008). *Eksternalių elgesio sunkumų turinčių vaikų įtaka šeimai*. *Medicina.*, 38(4): 431–438.
49. Palujanskienė, A. (2005). *Asmenybės raida aukštojoje mokykloje*. Prieiga per internetą: <http://news.mireba.lt/ml/215/asmenybes.htm>. (žiūrėta: 2013- 04- 05).
50. Proškovienė, R. (2008). *Psichikos sveikatos problemos*. VPU. Vilnius.
51. Pūras D., Petkevičius R., Žemaitienė N. ir kt., (2006). *Vaikų ir jaunimo psichikos sveikata. Smurtas, prievarta šeimoje. Savižudybių prevencija. Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas 2005*. P. 55-61. Vilnius: Baltijos kopija.
52. Rose, A. ir Rodolhh, K. D. (2006). *Review of sex Differences in Peer relationship Process: Pontential Trade – offs for the Emotional and Behavioral Development of giros and boys*. *Psychological Bulletin*, 132 (1).
53. Shashi, K; Bhatia. M.D and Subhash, C; Bhatia, M.D. (2007). *Childhood and Adolscent Depression*. Creighton University, Department of Psychiatry, Omaha, Nebraska.V. 75 Nr.1.
54. Specialiųjų poreikių asmenų sutrikimų ir jų laipsnių nustatymo ir specialiųjų poreikių asmenų priskyrimo specialiųjų ugdymosi poreikių grupei tvarka. (2002). Žin., Nr. 84-3672. Prieiga per internetą: www.smm.lt/ti/docs/istatymai/viii-969.htm (žiūrėta: 2013-04-06).
55. Suslavičius, A. ir Valickas, G. (1999). *Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams*. Vilnius, Lietuvos teises akademija.
56. Šinkariova, L. (2007). *Bendroji psichopatologija*. VDU. Kaunas.
57. Švietimo ir mokslo ministerija. (2008). Nacionalinio 6 - 10 klasių mokinių pasiekimo tyrimo išvados. (Žiūrėta 2013-03-14). Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/ti/docs/strategija2003-12.doc>.
58. Targamadzė, V. (2006). *Konfliktų kontūrų brėžimas: ugdymo realybės kontekstas*. Vilnius: VPU.
59. Tilindienė, I., Miškinis, K. (2003). *Sporto komandų psichologinio klimato ir jose sportuojančių paauglių pasitikėjimo savimi sąsaja*. Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas.
60. Vaikų linija. *Vaikų vaidmenys*. Prieiga per internetą <http://www.vaikulinija.lt/index.php/nustok/patycios/vaikuvaidmenys/>. (žiūrėta: 2013-03-02).

61. Vaitiekūnas, G. (2005). *Smurtas mokykloje: lyčių skirtumai*. Magistro darbas. Vilnius. Prieiga per internetą: <<http://vddb.library.lt/fedora/get/LT>>, p. 1-130. (žiūrėta: 2013- 02 - 24).
62. Vaitkevičius, J. (2008). *Mokymo procesą arčiau mokinio. Lietuvos pedagogikos mokykla istorijos vingiuose*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. p. 137–143.
63. Valickas, G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius. Lietuvos teisės akademija.
64. Valickas, G. ir Tarazienė, V. (2009). *Asocialaus elgesio formavimasis socialinės informacijos apdorojimo požiūriu*. ISSN 1392-0359. Psichologija 200940 Vilnius.
65. Valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 metų nuostatos. [interaktyvus]. LR Seimo nutarimas Nr. IX-1700. 2003-07-04. –Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt/kiti/strategija2003-12.doc>> . (žiūrėta: 2013-03-14).
66. Visuomenės organizacijos tyrimas. (2010). „*Saugi mokykla*“. Prieiga per internetą: <http://gelbvaik.lt/ka-mes-darome/kova-pries-smurta/pilotinis-projektas> (žiūrėta: 2013-04-06).
67. Zaborskis A., Lenčiauskienė I., Klibavičius A. (2005). *Sveikatos stiprinimas mokykloje ir moksleivių gyvensena*. //Visuomenės sveikata. Nr.2(29),. P.34-40.
68. Žukauskienė, R.; Kajokienė, (2006). I. *CBCL, TRF ir YSR metodikų standartizavimas, naudojant 6–18 metų Lietuvos vaikų imties duomenis*. Psichologija., 33: 31–45.
69. Žukauskienė R., Malinauskienė, O. (2008). Skirtumai tarp lyčių prognozuojant elgesio ir emocinius sunkumus paauglystėje pagal asmenybės bruožus ir tėvų auklėjimo stilių. *Psichologija. Mokslo darbai*. Nr. 38. [Žiūrėta 2013.04.20]. Prieiga per internetą http://www.leidykla.eu/fileadmin/Psichologija/2008_38/63-83.pdf
70. Žukauskienė, R. (2007). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.

SUMMARY

educational experiences of the adolescents having behavioural and emotional disorders/difficulties

The Bachelor Theses

In schools, especially relevant and problematic topic is education of students having behavioural and emotional disorders/difficulties. Teachers and parents, being confronted with children's inadequate behaviour, labile emotions, inattentiveness, increased activeness, impulsiveness, often don't find proper ways of help, don't know how to act in certain situations as such students disturb educational process and make troubles for the people round about.

Research object: educational experiences of the adolescents having behavioural and emotional disorders/difficulties.

Research aim: to analyze educational peculiarities of the adolescents having behavioural and emotional disorders/difficulties.

With reference to the analysis of theoretical non-fiction, to define the conception of behavioural and emotional disorder, reasons, problems of communication and learning, modern educational conception, to reveal the help rendered and educational peculiarities of the adolescents having behavioural and emotional disorders/difficulties.

During the study of pedagogues' opinion about the educational process of the students having behavioural and emotional disorders/difficulties, quantitative study was accomplished, a questionnaire was performed in which participated 106 pedagogues and specialists working in Rokiškis city and region educational institutions.

During the assessment of students' attitude towards school, learning, communication with teachers and peers, quantitative study was accomplished, a questionnaire was performed with students in which participated 122 students having behavioural and emotional disorders/difficulties and learning in Rokiškis city and region educational institutions.

Children, having behavioural and emotional disorders, are characteristic of: the behaviour which is expressed in extremities, problems are long-term, usually not satisfying true-life, social norms. It is important to render necessary help for such children: application of various ways and methods: enhancement system, communication with child's family, family encouragement to be interested in their family and his/her problems in educational institution, training organization. It is necessary for teachers to more actively communicate and cooperate with other pedagogues of educational institution, specialists, students' parents and with the students, having emotional and behavioural disorders/difficulties, themselves.

PRIEDAI

Anketa pedagogams

GERBIAMI PEDAGOGAI,

Šiaulių universiteto Socialinės gerovės ir negalės studijų fakulteto, V kurso studentė Jūratė Blažienė atlieka tyrimą, kurio tikslas išsiaiškinti mokinių, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų/sunkumų (EES), ugdymosi patirtį.

Jūsų nuomonė yra labai svarbi, todėl prašome atsakyti į visus anketos klausimus. Apklausa yra anoniminė ir savanoriška – nei vardo, nei pavardės rašyti nereikia. Prašome perskaityti žemiau esančius klausimus ir nuoširdžiai į juos atsakyti. Pasirinktą atsakymą (-us) pažymėkite kryželiu. Kilus klausimams skambinkite 864195278 ar rašykite į el. juratestu@gmail.com

Dėkoju už bendradarbiavimą!

1. Jūsų lytis: ☐ Moteris ☐ Vyras
2. Jūs esate: ☐ Pradinių klasių mokytojas ☐ Dalyko mokytojas
☐ Socialinis pedagogas ☐ Logopedas
☐ Psichologas ☐ Specialusis pedagogas
3. Jūsų išsilavinimas: ☐ Aukštasis (kolegija) ☐ Aukštasis (universitetinis) ☐ Magistro laipsnis
4. Jūsų darbo stažas: ☐ 0-5 m. ☐ 5-10 m. ☐ 10-15 m. ☐ 15-20 m. ☐ daugiau kaip 20 m.
5. Jūsų turima kvalifikacija: ☐ Mokytojas ☐ Vyr. Mokytojas ☐ Metodininkas ☐ Ekspertas
6. Jūs dirbate: ☐ Pradinėje mokykloje ☐ Pagrindinėje mokykloje ☐ Vidurinėje mokykloje ☐ Progimnazijoje ☐ Gimnazijoje
7. Kaip dažnai susiduriate su mokiniais turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų/sunkumų?
☐ Labai dažnai ☐ Dažnai
☐ Retai ☐ Labai retai
8. Kaip dažnai keliate kvalifikaciją (kaip tobulinate savo kompetencijas) darbui su elgesio ir emocijų sutrikimų/sunkumų turinčiais mokiniais šiais pateiktais būdais ir formomis? (prie kiekvieno teiginio pažymėkite tinkamą atsakymą „X“)

Kvalifikacijos tobulinimo formos, būdai	Niekada	Retai	Dažnai	Visada
Vedu atviras pamokas	☐	☐	☐	☐
Stebiu savo kolegų vedamas atviras pamokas	☐	☐	☐	☐
Diskutuoju su kolegomis internetu	☐	☐	☐	☐
Dalinuosi gerąja patirtimi edukacinėse	☐	☐	☐	☐

išvykose				
Dalyvauji konferencijose	☐	☐	☐	☐
Skaitau pranešimus konferencijose	☐	☐	☐	☐
Konsultuojuosi su kolegomis, specialistais	☐	☐	☐	☐
Dalyvauju paskaitose, seminaruose, kursuose, mokymuose	☐	☐	☐	☐
Vedu paskaitas, seminarus, kursus, mokymus	☐	☐	☐	☐
Dalyvauju PPT rengiamose metodinėse dienose	☐	☐	☐	☐
Mokausi nuotoliniu būdu	☐	☐	☐	☐
Dalyvauju metodinių priemonių parodose	☐	☐	☐	☐
Įsitraukiu į pedagoginės veiklos tyrimus	☐	☐	☐	☐
Dalyvauju apskrito stalo diskusijose	☐	☐	☐	☐
Dalinuosi praktiniais patyrimais	☐	☐	☐	☐
Įsitraukiu į projektinę veiklą	☐	☐	☐	☐
Stazuojusi	☐	☐	☐	☐

9. Kaip dažnai naudojate ir kiek yra veiksmingos šios bendravimo, skatinimo, drausminimo priemonės dirbant su mokiniais turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų? (prie kiekvieno teiginio pažymėkite tinkamą atsakymą „X“)

Priemonė	Naudoju savo veikloje			Nurodykite kiek priemonės yra veiksmingos ugdymo procese		
	Niekada	Retai	Labai dažnai	Nėra veiksminga	Retai veiksminga	Dažnai veiksminga
Draugiškas pokalbis su mokiniu	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Drausminio sąsiuvinio vedimas	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mokinio apdovanojimas	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sutartyje numatytų lengvatų teikimas	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mokinio pagyrimas	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tinkamo elgesio įvardijimas	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sutartyje numatytų lengvatų apribojimas	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Padėsinimas, paskatinimas – sėkmių aptarimas	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Taisyklių, ribų aptarimas	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Netinkamo elgesio įvardijimas	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pasekmių aptarimas	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Darbas su mokiniu po pamokų (pvz. pratimų užbaigimas)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Padėkojimas mokiniui	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Žodinės mokytojo pastabos	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Materialus paskatinimas (lipdukai, magnetukai)	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Pastabų fiksavimas	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Neigiamas pažymys už elgesį pamokoje	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Išvartymas iš klasės visų bendraklasių akivaizdoje	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mokinio apkabinimas	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Izoliavimas tam tikram trumpam periodui specialioje klasės vietoje	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Baudimas darbu, papildomomis užduotimis	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Atleidimas nuo namų darbų užduočių	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mokinio paskyrimas darbo grupės pagrindiniu nariu	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Rankos paspaudimas	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Stebėjimo lentelėje pažymimas teigiamas įvertinimas	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pokalbis su vaiko tėvais (globėjais)	☐	☐	☐	☐	☐	☐

10. Kokia organizavimo forma ir ugdymo būdas Jūsų manymu yra veiksmingiausia ugdant mokinius turinčius elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų? (pažymėkite vieną tinkamą atsakymą)

- ☐ Visiška integracija (inkliuzija)
- ☐ Dalinė integracija
- ☐ Ugdymas specialiojo ugdymo įstaigoje
- ☐ Ugdymas namuose

11. Kokios pagalbos sulaukiate veiksmingam darbui su mokiniais turinčiais elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų? (prie kiekvieno teiginio pažymėkite tinkamą atsakymą „X“)

Pagalbos forma	Niekada	Retai	Dažnai	Visada
Pozityvus administracijos požiūris į atliekamą darbą	☐	☐	☐	☐
Draugiškas, kolegiškas supratimas ir palaikymas	☐	☐	☐	☐
Psichologo konsultacija	☐	☐	☐	☐
Socialinio pedagogo pagalba	☐	☐	☐	☐
Specialiojo pedagogo konsultacija	☐	☐	☐	☐
Logopedo patarimai	☐	☐	☐	☐
Tėvų supratimas ir bendradarbiavimas	☐	☐	☐	☐
Vaiko gerovės komisijos posėdžiuose atvejų aptarimas	☐	☐	☐	☐
Miesto PPT specialistų pagalba	☐	☐	☐	☐

12. Kokias dažniausiai naudoju formas bendraudama su vaikų, turinčių elgesio ir emocijų sutrikimų/ sunkumų tėvais? (prie kiekvieno teiginio pažymėkite tinkamą atsakymą „X“)

Bendravimo forma	Naudoju savo darbe				Nurodykite kiek priemonės yra veiksmingos ugdymo procese		
	Niekada	Retai	Dažnai	Visada	Nėra veiksminga	Retai veiksminga	Dažnai veiksminga
Tėvų susirinkimai	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvų kvietimas į mokyklą įvykus konfliktui	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvų kvietimas į Vaiko gerovės komisijos vykdomus posėdžius	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvų kvietimas į mokyklą aptarti sėkmių	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Lankymasis namuose	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pokalbiai telefonu, SMS žinutės	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Individualūs pokalbiai mokykloje	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anketos tėvams ir apklausos raštu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pastabos ar pagyrimai pasiekimų knygelėse ar elektroniniame dienyne	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Lankymasis tėvų darbovietėse	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Informaciniai biuleteniai	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bendri mokytojų, mokinių, tėvų renginiai	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Atviros pamokos	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvų siūlomos pagalbos priėmimas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Susirašinėjimas laiškais ar susirašinėjimas elektroniniu paštu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Specialistų konsultacijos	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvų bibliotekėlė (dalinimasis literatūros šaltiniais, diskusijos)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvų klubas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vaiko problemų sprendimas kartu mokykloje: mokytojams ir tėvams	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Konsultacijos ugdymo ir auklėjimo klausimais didinant tėvų atsakomybę už vaiko ugdymą	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tėvų švietimas organizuojant paskaitas, seminarus, savipagalbos grupes	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Psichologinės ir socialinės pedagoginės pagalbos veiksmingumas ir prieinamumas	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Informacija tėvams apie savo veiklą, mokomąsias programas ir mokinių pažangumą	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bendruomenės pagalba tėvams	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvų įtraukimas į sprendimų priėmimą įvairiais klausimais	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Tėvų skatinimas kuo aktyviau dalyvauti klasės, mokyklos gyvenime	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

2 priedas

Anketa mokiniams

MIELI MOKSLEIVIAI,

Šia apklausa siekiame išsiaiškinti jūsų nuomonę susijusius su mokykla, mokymusi, bendravimu su mokytojais ir bendraamžiais. Dalyvavimas tyrime yra savanoriškas ir anonimiškas – nei vardo, nei pavardės rašyti nereikės. Prašome perskaityti žemiau esančius klausimus ir nuoširdžiai į juos atsakyti. Tinkamą (-us) atsakymus pažymėkite kryželiu.

Pagarbiai, Jūratė Blažienė, Šiaulių universiteto socialinės gerovės ir negalės studijų fakulteto specialiosios pedagogikos (specializacija-logopedija) studijų programos, V kurso studentė.

Dėkoju už bendradarbiavimą!

1. Aš esu: ☐ mergaitė ☐ berniukas
2. Man yra (įrašyk kiek tau metų) _____
3. Aš mokausi (įrašyk) _____ klasėje
4. Aš gyvenu (pažymėk tinkantį atsakymą „X“): ☐ Mieste ☐ Kaime
5. Aš mokausi (pažymėk tinkantį atsakymą „X“):
6. Man mokytis (pažymėk tinkantį atsakymą „X“):
☐ pagrindinėje ☐ vidurinėje mokykloje
☐ labai patinka ☐ kartais patinka, kartais ne
☐ progimnazijoje ☐ gimnazijoje ☐ nepatinka

7. Mano požiūris į mokyklą ir mokymąsi (prie kiekvieno teiginio pažymėk tinkamą atsakymą „X“):

Teiginiai	Nesutinku	Sutinku	Negaliu atsakyti
Apskritai esu patenkintas savo mokymosi rezultatais	☐	☐	☐
Mokykloje yra geros galimybės išmokyti tai, ko man reikia	☐	☐	☐
Mokykla suteikia man pakankamai žinių ir įgūdžių	☐	☐	☐
Mokykloje yra geros galimybės sportuoti	☐	☐	☐
Mokykloje yra geros galimybės tobulinti meninius gebėjimus	☐	☐	☐
Mokykloje galiu lankyti norimą būrelį	☐	☐	☐
Mokykloje dirba logopedas, spec. pedagogas	☐	☐	☐
Mokykloje gali padėti psichologas, socialinis pedagogas	☐	☐	☐
Manau, kad mokykla tinkamai parengia tolesniam mokymuisi/studijoms	☐	☐	☐

8. Man patinka, kai mokytoja (prie kiekvieno teiginio pažymėk tinkamą atsakymą „X“):

Priemonė	Visada	Dažnai	Retai	Niekada
Atleidžia nuo namų darbų užduočių	☐	☐	☐	☐
Padėkoja	☐	☐	☐	☐
Draugiškai su manimi kalbasi	☐	☐	☐	☐
Paspaudžia ranką	☐	☐	☐	☐
Teikia sutartyje numatytas lengvatas	☐	☐	☐	☐
Apkabina	☐	☐	☐	☐
Apdovanoja	☐	☐	☐	☐
Įvardija mano tinkamą elgesį	☐	☐	☐	☐
Pagiria mane	☐	☐	☐	☐
Padrąsina, paskatina	☐	☐	☐	☐
Kai kartu aptariame sėkmes	☐	☐	☐	☐
Paskiria darbo grupės pagrindiniu nariu	☐	☐	☐	☐
Materialiai paskatina (lipdukai, magnetukai)	☐	☐	☐	☐
Skiria man specialiai paruoštas užduotis kaip bausmę	☐	☐	☐	☐
Dirba su manimi po pamokų	☐	☐	☐	☐
Kartu su manimi aptaria pasekmes	☐	☐	☐	☐
Stebėjimo lentelėje pažymi teigiamą įvertinimą	☐	☐	☐	☐

9. Kaip saugiai Tu jautiesi savo mokykloje? (pažymėk tinkantį atsakymą „X“):

☐ labai saugiai ☐ saugiai ☐ kartais saugiai, kartais nesaugiai ☐ nesaugiai ☐ visiškai nesaugiai

10. Ar turi draugų? (pažymėk tinkantį atsakymą „X“):

☐ Turiu 1-2 draugus ☐ 2 ir daugiau ☐ Neturiu

11. Ar gerai sutari su klasiokais? (pažymėk tinkantį atsakymą „X“):

☐ Taip ☐ Ne ☐ Nežinau ☐ Nebendrauju su jais

12. Kaip jautiesi savo klasėje? (pažymėk tinkantį atsakymą „X“):

☐ Laimingas ☐ Pakankamai gerai ☐ Neutraliai ☐ Užguitas ☐ Norisi sprukti

13. Mano požiūris į patyčias (prie kiekvieno teiginio pažymėk tinkamą atsakymą „X“):

Teiginys	Visada	Dažnai	Retai	Niekada
Klasėje egzistuoja patyčios	☐	☐	☐	☐
Iš manęs yra tyčiojamasi	☐	☐	☐	☐
Aš tyčiojuosi iš kitų	☐	☐	☐	☐
Esu gynęs bendraklasį	☐	☐	☐	☐
Kai iš manęs tyčiojasi man niekas nepadeda	☐	☐	☐	☐

14. Kokiais būdais mokytojai bendrauja su tėvais? (pažymėk tinkančius atsakymus „X“):

☐ Pokalbis telefonu	☐ Anketos ar apklausos raštu
☐ Tėvų susirinkimai	☐ Elektroninis dienynas
☐ Individualūs pokalbiai mokykloje	☐ Renginiai
☐ Bendri mokytojų, mokinių, tėvų renginiai	☐ Tėvų klubas
☐ Tėvų dalyvavimas organizuojamose paskaitose, seminaruose	☐ Lankymasis namuose
☐ Konsultuojasi su specialistais (logopedu, spec. pedagogu ar psichologu)	
☐ Dalyvauja vaiko gerovės komisijos posėdžiuose	

15. Ką veikia Tavo šeima, kai būnate visi kartu? (pažymėk tinkančius atsakymus „X“):

- ☐ Bendrai sprendžiate gyvenimiškas problemas
- ☐ Užsiimate šeimynine – buitine veikla
- ☐ Dirbate sode, darže
- ☐ Bendrai praleidžiate laisvalaikį,
- ☐ Kartu žiūrite televizorių, aptarinėjate laidas, diskutuojate
- ☐ Aptariate mokslo rezultatus, problemas
- ☐ Dalijatės dienos išpūdžiais, savo pasiekimais ir nesėkmėmis
- ☐ Kiekvienas užsiima sava veikla

16. Ar kalbi apie savo problemas su (pažymėk tinkančius atsakymus „X“):

☐ Dalyko mokytoju	☐ Auklėtoju	☐ Logopedu	☐ Psichologu
☐ Soc. pedagogu	☐ Direktoriumi	☐ Pavaduotoju	☐ Valytoja
☐ Budėtoja	☐ Draugu (-ais)	☐ Broliais ar seserimis	☐ Su niekuom
☐ Tėvais	☐ Virėja	☐ Spec. pedagogu	

17. Ar lankai užsiėmimus pas šiuos specialistus, kaip juos vertini? (prie kiekvieno teiginio pažymėk tinkamą atsakymą „X“):

Specialistas	Taip	Ne	Naudinga	Mažai naudinga
Logopedas	☐	☐	☐	☐
Specialusis pedagogas	☐	☐	☐	☐
Socialinis pedagogas	☐	☐	☐	☐
Psichologas	☐	☐	☐	☐

Respondentų (pedagogų ir specialistų) demografinių duomenų rezultatai (% , N=106)

Demografinis blokas		N	%
Pareigybė	Pradinių klasių mokytojas	4	4
	Dalyko mokytojas	94	88
	Socialinis pedagogas	3	3
	Logopedas	4	4
	Psichologas	1	1
	Specialusis pedagogas	0	0
Išsilavinimas	Aukštasis (kolegija)	19	18
	Aukštasis (universitetinis)	77	73
	Magistro laipsnis	10	9
Darbo stažas	0-5 m.	9	8
	5-10 m.	16	15
	10-15 m.	25	24
	15-20 m.	23	22
	daugiau kaip 20 m.	33	31
Turima kvalifikacija	Mokytojas	38	36
	Vyr. Mokytojas	50	47
	Metodininkas	18	17
	Ekspertas	0	0
Ugdymo įstaiga, kurioje dirba	Pradinė mokykla	6	6
	Pagrindinė mokykla	14	13
	Vidurinė mokykla	3	3
	Progimnazija	35	33
	Gimnazija	48	45

Respondentų (mokinių) demografinių duomenų rezultatai (% , N=122)

Demografinis blokas		N	%
Lytis	M	60	49
	V	62	51
Amžius	11	9	7
	12	13	1
	13	35	29
	14	26	21
	15	26	21
	16	11	9
	17	2	2
Klasė	5	11	9
	6	22	18
	7	33	27
	8	42	34
	9	14	12
Gyvenamoji vieta	Miestas	29	24

	Kaimas	93	76
Ugdymo įstaiga, kurioje dirba	Vidurinė mokykla	3	3
	Progimnazija	16	13
	Gimnazija	103	84

5 priedas

**Pedagogų naudojamos bendravimo formos priemonės ir jų veiksmingumas su tėvais (%
N=106)**

Bendravimo forma	Naudoju savo darbe				Nurodykite kiek priemonės yra veiksmingos ugdymo procese		
	Niekada	Retai	Dažnai	Visada	Nėra veiksminga	Retai veiksminga	Dažnai veiksminga
Tėvų susirinkimai	7	46	36	11	9	52	49
Tėvų kvietimas į mokyklą įvykus konfliktui	4	29	42	25	6	47	47
Tėvų kvietimas į Vaiko gerovės komisijos vykdomus posėdžius	4	41	43	12	3	48	49
Tėvų kvietimas į mokyklą aptarti sėkmių	6	54	30	10	7	50	43
Lankymasis namuose	24	61	7	8	26	55	19
Pokalbiai telefonu, SMS žinutės	5	25	40	30	3	53	44
Individualūs pokalbiai mokykloje	4	24	52	20	3	29	68
Anketos tėvams ir apklausos raštu	15	69	15	1	24	65	11
Pastabos ar pagyrimai pasiekimų knygelėse ar elektroniniame dienyne	5	17	57	21	5	52	43
Lankymasis tėvų darbovietėse	85	11	3	1	77	18	5
Informaciniai biuleteniai	30	49	20	1	36	43	21
Bendri mokytojų, mokinių, tėvų renginiai	7	66	23	4	8	60	32
Atviros pamokos	18	72	10	0	18	69	13
Tėvų siūlomos pagalbos priėmimas	10	51	14	25	11	51	38
Susirašinėjimas laiškais ar susirašinėjimas elektroniniu paštu	20	45	15	20	25	60	15
Specialistų konsultacijos	1	29	40	30	6	40	54
Tėvų bibliotekėlė (dalinimasis literatūros šaltiniais, diskusijos)	53	37	6	4	45	35	20
Tėvų klubas	72	27	0	1	57	34	9

Vaiko problemų sprendimas kartu mokykloje: mokytojams ir tėvams	1	30	57	12	7	41	52
Konsultacijos ugdymo ir auklėjimo klausimais didinant tėvų atsakomybę už vaiko ugdymą	6	52	29	13	8	69	23
Tėvų švietimas organizuojant paskaitas, seminarus, savipagalbos grupes	17	56	18	9	13	60	27
Psichologinės ir socialinės pedagoginės pagalbos veiksmingumas ir prieinamumas	7	32	40	21	7	47	46
Informacija tėvams apie savo veiklą, mokomąsias programas ir mokinių pažangumą	5	27	49	19	11	61	28
Bendruomenės pagalba tėvams	6	55	33	6	9	59	32
Tėvų įtraukimas į sprendimų priėmimą įvairiais klausimais	5	43	42	10	9	63	28
Tėvų skatinimas kuo aktyviau dalyvauti klasės, mokyklos gyvenime	5	25	49	21	8	64	28